

Tammelan kunta

Hyvinvointiraportti 2023

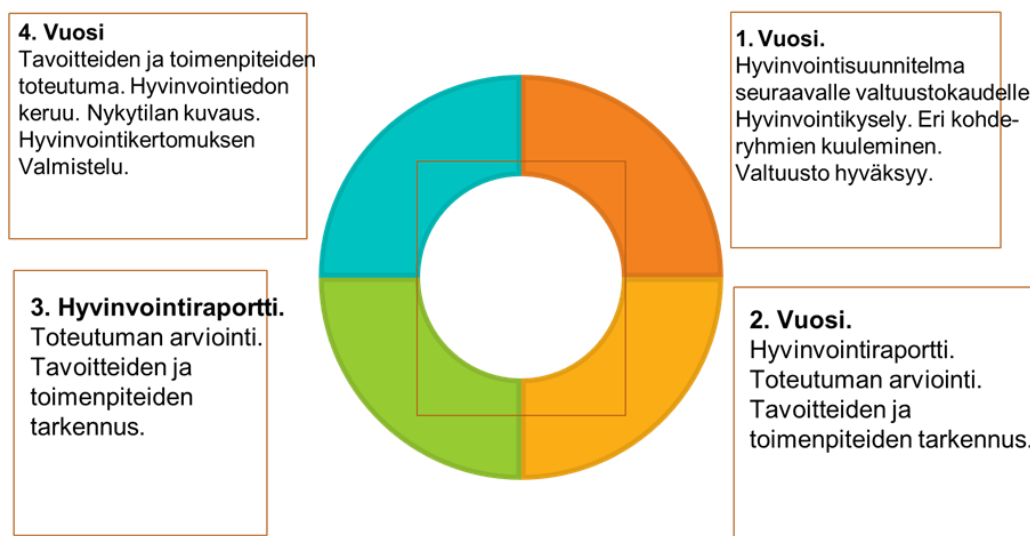
Sisällys

1. Johdanto	2
2. Hyvinvointiraportin tausta.....	3
2.1 Tammelan strategian painopisteet ja linjaukset	4
2.2 Hyvinvoinnin edistämisen erillisohjelmat ja -suunnitelmat	5
3. Katsaus vuoteen 2023	5
3.1 TEAviisari	6
3.2 HYTE-kerroin.....	8
3.3 Indikaattoritieto.....	10
4. Yhteenveto vuodesta 2023.....	28
4.1 Lapset, varhaisnuoret ja lapsiperheet	28
4.2 Nuoret ja nuoret aikuiset.....	30
4.3 Työikäiset.....	31
4.4 Ikäihmiset	32
4.5 Osallisuus.....	33
4.6 Turvallisuus.....	34
5. Toimenpiteiden eteneminen	35
5.1 Hyvinvointisuunnitelman tavoitteiden ja toimenpiteiden toteutuminen.....	35
5.2 Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma Forssan seudulle 2021–2025 –Tammelan tilanneraportti 2023	47
5.3 Forssan seudun ennaltaehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelma 2022–2025 –Tammelan tilanneraportti 2023	47
6. OSA IV Yhteenveto ja johtopäätökset	48

1. Johdanto

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on kuntalain (2015/410) mukaan kunnan perustehtävä. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tavoitteena on lisätä kuntalaisten hyvinvointia, toimintakykyä ja terveyttä, vahvistaa osallisuutta sekä ehkäistä sairauksia, syrjäytymistä ja eriarvoisuuden kasvua. Hyvinvoinnin edistäminen näkyy kunnan kaikilla toimialoilla. Terveystieteiden laissa (2010/1326) velvoittaa kunnat nimeämään terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen vastuutahot sekä eri toimialat tekemään yhteistyötä terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Lisäksi kunnan strategisessa suunnittelussa tulee asettaa paikallisiin tarpeisiin perustuvat terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen tavoitteet sekä määritellä toimenpiteitä, joiden perustana ovat kuntakohtaiset indikaattorit. Indikaattorien avulla seurataan asukkaiden terveyttä ja hyvinvointia väestöryhmittäin sekä raportoidaan toimenpiteitä ja tavoitteita valtuustolle vuosittain ja valmistellaan hyvinvointikertomus kerran valtuustokaudessa.

Tammelan kunnan hyvinvointikertomus ja -suunnitelma vuosille 2022–2025 hyväksyttiin Tammelan kunnanvaltuustossa 31.1.2022. Hyvinvointikertomuksessa kuvattiin tammelalaisten terveyden ja hyvinvoinnin nykytilaa ja hyvinvointisuunnitelmassa asetettiin tavoitteita terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi käytettävissä olevan tiedon perusteella. Käsillä oleva hyvinvointiraportti 2023 on laajan hyvinvointikertomuksen ja -suunnitelman 2022–2025 toinen vuosittainen päivitys (kuva 1). Vuoden 2023 raportti kirjoitetaan ensimmäistä kertaa sähköisen hyvinvointikertomuksen toimintoja hyödyntäen. Hyvinvointiraportissa käydään läpi vuoden 2023 tietoja kuntalaisten hyvinvoinnista ja kunnan terveydenedistämisaktiivisuudesta. Lisäksi raportissa kuvataan, mitä on tehty hyvinvointitavoitteiden edistämiseksi vuonna 2023.

Kuva 1: Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen valtuustovuosisikello Tammelassa.

2. Hyvinvointiraportin tausta

Terveydenhuoltolain (1326/2010) mukaisesti kunnassa tulee olla terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen vastuutaho ja kunnan toimialojen, muiden julkisten tahojen, yleishyödyllisten yhteisöjen sekä yksityisten yritysten kanssa tulee tehdä yhteistyötä terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Tammelan kunnan monialainen laaja hyvinvointityöryhmä koordinoi hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyötä. Laaja hyvinvointityöryhmä valmistelee kerran valtuustokaudessa laajan hyvinvointikertomuksen ja -suunnitelman sekä vuosittaisen hyvinvointiraportin.

Vuosittaisen hyvinvointiraportin tarkoitus on seurata laajassa hyvinvointisuunnitelmassa asetettujen tavoitteiden ja toimenpiteiden toteutumista sekä tarkastella kuntalaisten hyvinvoinnin tilaa. Tammelan kunnan hyvinvointiraportin yhteyteen asettuu myös Forssan seudun lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelman tavoitteiden sekä Forssan seudun ehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelman seuranta. Kanta-Hämeen alueellinen hyvinvointikertomus ja -suunnitelma tarjoaa kuntien hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyöhön suuntaviivoja. Hyvinvointialueen, Hämeen liiton ja Kanta-Hämeen kuntien välinen puitesopimus määrittelee yhteistyötä ja toimintatapoja hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. HYTE-yhdyspinnalla toimii strategisen tason foorumit, johtamisen foorumit, yhteisten palvelujen ja ennaltaehkäisyn työryhmät sekä avoimet verkostot ja foorumit. Puitesopimuksesta löytyy tarkempi kuvaus HYTE-yhdyspinnan rakenteista.

Hyvinvointikertomus kokoaa useista eri lähteistä indikaattoritietoa tammelalaisten terveydestä ja hyvinvoinnista sekä elinympäristön terveydestä, turvallisuudesta, palveluiden toimivuudesta ja saavutettavuudesta. Pääasiallisena lähteenä on HYTE-kerroin, TEAviisari, Sotkanet-tilasto- ja indikaattoripankki sekä Tilastokeskus. Lasten ja nuorten hyvinvoinnista kertovaa tietoa saadaan Kouluterveyskyselyn tuloksista ja MOVE!-mittauksista. Kouluterveyskysely toteutetaan kahden vuoden välein, viimeksi vuonna 2023. Lisäksi laajaan hyvinvointikertomukseen koottiin tietoa kuntalaiskyselyllä, joka toteutettiin 2021. Hyvinvointiraportissa tarkastellaan kuntalaisten hyvinvointia kuvaavaa tietoa vuosilta 2022 ja 2023. Kattavat tiedot terveyden ja hyvinvoinnin tilasta Tammelassa on koottu Tammelan hyvinvointikertomukseen ja -suunnitelmaan 2022–2025.

2.1 Tammelan strategian painopisteet ja linjaukset

Kuntalaisten hyvinvointi on Tammelalle tärkeä, kunnan strategiassa esiin nostettu tavoite (kuva 2). Tammelan kunnan strategiset tavoitteet ovat:

Strategiset tavoitteemme

Tammela on elinvoimainen ja yritysystävällinen

Tammelassa on helppoa ja monipuolista asumista

Tammela elää luonnosta ja luonnossa

Tammelassa kuntalaiset voivat hyvin

Toiminnalliset tavoitteemme

- Kehitämme koko kuntaa eri alueiden omaleimaisuus huomioiden vetovoiman lisäämiseksi.
- Teemme hyvää yritysysteistyötä ja syvennämme kumppanuuksia koko kunnan alueella.
- Toteutamme vahvaa markkinointia ja edistämme Tammelan tunnettavuutta.
- Toteutamme ennakoivaa taloussuunnittelua ja pitkäjänteistä omistajapolitiikkaa.

- Asumme ja elämme luonnon keskellä luontoa kunnioittaen.
- Tarjoamme helppoa asumista koko kunnan alueella palvelut huomioiden.
- Toteutamme aktiivista tonttipolitiikkaa ja tarjoamme monipuolista asumista kaikenikäisille.
- Huomioimme vapaa-ajan asukkaiden asumisen monipuoliset mahdollisuudet.

- Huomioimme kestävän kehityksen periaatteet asumisessa, hankinnoissa, kasvatuksessa ja opetuksessa.
- Kehitämme matkailua pitkäjänteisesti yhteistyössä eri sidosryhmien kanssa.
- Pidämme huolta luonnostamme ja vesistöistämme virkistys- ja elinkeinomahdollisuudet huomioiden.
- Meillä on kannattava, kestävä ja monimuotoinen maa- ja metsätalous.
- Arvostamme suomalaista ruokaa ja ruoantuotantoa.
- Tavoittelemme hiilineutraalisuutta.

- Meillä on turvallinen arki.
- Varhaiskasvatuksemme on laadukasta ja maksutonta.
- Turvaamme osajien saannin kaikissa kunnan palveluissa.
- Yhteistyömme järjestöjen kanssa on aktiivista.
- Meillä on monipuoliset ja ajassa elävät liikunta-, kulttuuri- ja harrastusmahdollisuudet.
- Aktiiviset ikäihmiset ovat voimavaramme.

TAMMELA

Tammelassa kuntalaiset voivat hyvin

Tavoitteemme:

- Meillä on turvallinen arki.
- Varhaiskasvatuksemme on laadukasta ja maksutonta.
- Turvaamme osajien saannin kaikissa kunnan palveluissa.
- Yhteistyömme järjestöjen kanssa on aktiivista.
- Meillä on monipuoliset ja ajassa elävät liikunta-, kulttuuri- ja harrastusmahdollisuudet.
- Aktiiviset ikäihmiset ovat voimavaramme.

Mittarit:

- Hyte-kerroin
- Koululaisten koettu yksinäisyys / THL:n kysely
- Lapsiperheiden pienituloisuusaste

TAMMELA

Kuva 2. Tammelan kunnan strategiset linjaukset.

2.2 Hyvinvoinnin edistämisen erillisohjelmat ja -suunnitelmat

- Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen 2030. Valtioneuvoston periaatepäätös.
- Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2024–2027.
- Kanta-Hämeen alueellinen hyvinvointikertomus ja -suunnitelma 2021–2024
- Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma Forssan seudulle 2021–2025
- Forssan seudun suunnitelma ikääntyneen väestön tukemiseksi sekä iäkkäiden henkilöiden tarvitsemien palveluiden järjestämiseksi ja kehittämiseksi 2021–2024
- Forssan seudun ehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelma 2022–2025
- Forssan seudun terveystuennusohjelma
- Tammela vasu 2023 paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma
- Tammelan kunnan esi- ja perusopetuksen suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi kiusaamiselta, häirinnältä ja väkivallalta
- Tammelan kulttuurikasvatussuunnitelma
- Tammelan Lapsiystävällinen kunta toimintasuunnitelma 2021–2025

3. Katsaus vuoteen 2023

Tammelan väkiluku vuonna 31.12.2023 oli 5 844 (taulukko 1). Vuotta 2020 lukuun ottamatta Tammelan väestömäärä on pienentynyt vuodesta 2010 alkaen. Tilastokeskuksen väestöennusteen mukaan Tammelan väkiluku vuonna 2030 on 5 524 ja vuonna 2040 5 225. Yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä on kasvussa ollen 1 729 vuonna 2023. Ennusteen mukaan vuonna 2030 kunnan väestöstä yli 65-vuotiaita olisi 1 975 ja vuonna 2040 2 058.

Tammelassa syntyi 31 lasta vuonna 2023. Luku on mittaushistorian matalin, jääden jo kahden vuoden takaisesta kymmenen lapsen verran. Tilastokeskuksen ennusteen mukaan vuonna 2024 syntyvien lasten määrä tulee jäämään tästä vieläkin pienemmäksi. Merkittävä syntyvyyden lasku on näkynyt valtakunnan tasolla koko 2000-luvun, ja Tammela ei ole asiassa poikkeus. Väestöennusteen mukaan huoltosuhte nousee koko maassa nykyisestä 61:stä 66:een. Syntyvyyden lasku, väestön vanheneminen ja pois-päin suuntautuva muuttoliike nostavat huoltosuhteen erittäin korkealle tasolle väestöltään vähenevissä kunnissa. Mitä pienemmästä kunnasta on kyse, sitä heikommaksi tilanne kehittyy ennusteen mukaan. Huoltosuhte kertoo, kuinka monta ei-työikäistä on yhtä työikäistä kohden. (Kuntaliitto 2019.)

Taulukko 1. Tammelan väestö (Tilastokeskus).

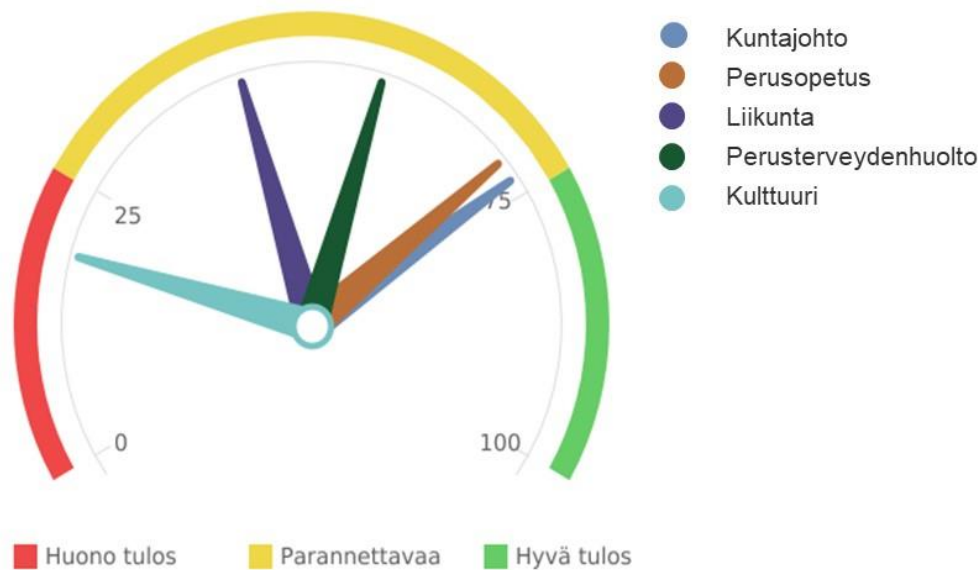
Väestö	2022	2023
Väestömäärä	5 879	5 844
Väkiluvun muutos	-88	-35
Väkiluvun muutos, %	-1,5	-0,6
Alle 15-vuotiaiden osuus, %	13,9	13,5
15–64-vuotiaiden osuus, %	56,9	56,9
65-vuotta täyttäneiden osuus, %	29,2	29,6
Vieraskielisten osuus, %	2,5	2,9
Ulkomaalaistaustaisten osuus	2,4	2,9

Vuoden 2023 merkittävimpiin asioihin terveyden ja hyvinvoinnin näkökulmasta kuuluu terveystalouden järjestämisvastuun siirtyminen hyvinvointialueille 1.1.2023. Kroonisen raha- ja työvoimapolun kanssa painivat hyvinvointialueet pyrkivät uudistamaan terveydenhuollon palveluiden järjestämistä ja samalla karsivat toimipisteiden määrää. Lisäksi terveystalouden digitalisaatio näkyi esimerkiksi Kanta-Hämeen hyvinvointialueen oman mobiilisovelluksen käyttöönotossa. Globaalilla tasolla vuosi 2023 oli maapallon lämpötilaltaan mittaushistorian kuumin (Sitra 2023). Luonto ja viherympäristö ovat tammelalaisille tärkeitä ja luonnonläheisyys on Tammelaan muuttaneille merkittävä tekijä paikkakunnalle muuttoon, minkä vuoksi elinympäristö ja luonnon säilyttäminen ovat merkittäviä teemoja. Tammelan ilmastosuunnitelma kokoaa kunnassa toteutettavat energiatehokkuuteen ja ilmaston muutokseen sopeutumiseen tähtäävät toimet. Elinkeinoelämän puolella nähtiin seutukunnallisten yritysten lomautuksia. Kuntalaisten hyvinvoinnin ja liikunnan edistämisen kannalta merkittävä paikallinen kehitys oli Tammi Areenan avaaminen loppuvuodesta 2023.

3.1 TEAviisari

TEAviisari kuvaa kuntien toimintaa kuntalaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi ja toimii työkaluna terveydenedistämistoiminnan johtamiseen ja suunnitteluun. TEA tarkoittaa terminä terveydenedistämistä. Terveydenedistämistä muodostuu seitsemästä näkökulmasta, joita ovat sitoutuminen, johtaminen, terveysseuranta ja tarveanalyysi, voimavarat, yhteiset käytännöt, osallisuus sekä muut ydintoiminnot. Eri sektoreita (Tammelan osalta: kuntajohto, perusopetus, liikunta, perusterveydenhuolto ja kulttuuri) tarkastellaan näiden näkökulmien kautta. Tammelassa TEAviisarissa parannettavalle tasolle asettuu yhtä lukuun ottamatta kaikki sektorit (kuva 3).

Kaikki sektorit : Tammela 2023

Kuva 3: TEAviisari 2023

Korkeimmat pisteet TEAviisarissa Tammela saa kuntajohtamisen sektorilla. Kunnassa raportoidaan asukkaiden hyvinvoinnin tilasta ja hyvinvoinnin eteen tehdyistä toimista vuosittaisen hyvinvointiraportin yhteydessä. Kunnan pisteitä johtamisen osalta alentaa järjestöyhteistyöstä vastaavan henkilön puuttuminen. Tähän on kuitenkin tulossa kehitystä, sillä vuonna 2023 aloittanut elinvoimakoordinaattori toimii jatkossa kunnan järjestöyhteyshenkilönä. Sitoutumisen osa-alueella TEAviisarin pistemäärää alentaa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman puuttuminen. Tähän on tulossa myös muutos, sillä kunnan ensimmäinen toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma on tulossa vuosille 2024–2029. Johtamisen sektorilla Tammelan tulos on 0/100 myös kestävyystavoitteiden ja paikallisen turvallisuussuunnitelman osalta vuoden 2023 arvioinnissa.

Perusopetuksen TEAviisarin kyselyn tulokset ovat myös vuodelta 2023, jolloin päästiin hyvään tulokseen johtamisen ja voimavarojen näkökulmasta ja mikään osa-alue ei jäänyt huonoon tulokseen. Kehitettävää oli eniten osallisuuden näkökulmasta, jossa huoltajien vaikutusmahdollisuudet koulun toimintaan jää huonolle tasolle.

Liikunnan sektorilla eniten kehitettävää löytyy osallisuuden näkökulmasta, jossa TEAviisari tarkastelee seurojen, yhdistysten ja liikuntatoimen välistä järjestäytynyttä yhteistoimintaa. Pistemäärässä

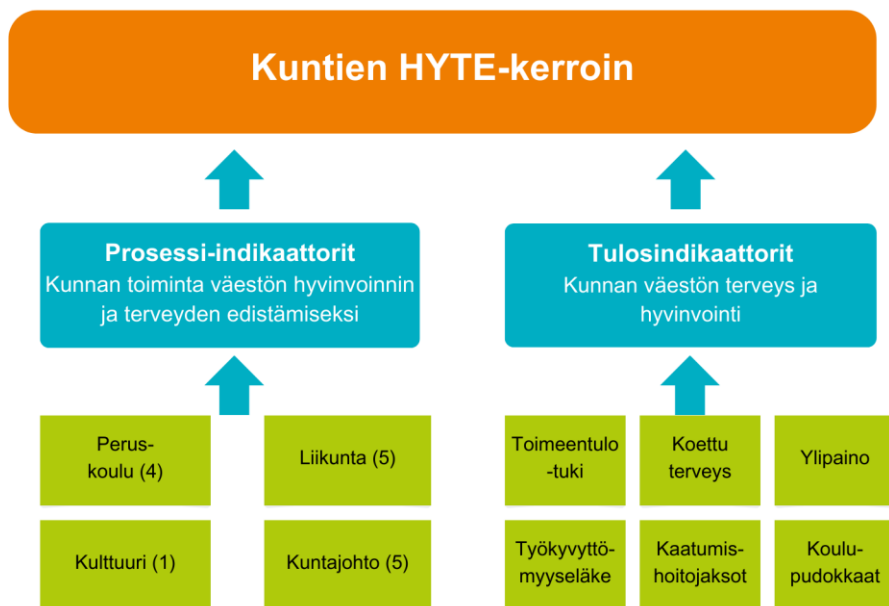
on jäänyt kuitenkin huomioimatta seutukunnallisesti järjestettävä liikuntaseurojen ja yhdistysten yhteistyöfoorumi. Myös liikunnasta vastaavan viranhaltijan osallistumisessa kaavoitusprosessiin on kehitettävää. Liikunnan sektorilla hyvin toimivia tekijöitä on lasten ja nuorten maksuttomat harrastusvuorot sekä kuntalaisten liikunta-aktiivisuuden seurannan ja raportoinnin toteutuminen. Liikunnan TEAviisarikyselyyn on vastattu 2022.

Kulttuuri on ainoa sektori, jossa Tammela jää TEAviisarissa huonoon tulokseen. Kunnassa aloittaneen kulttuuri- ja hyvinvointikoordinaattorin myötä Tammelan kunnan kulttuurin edistämisen toimintaa päästään jatkossa kehittämään suunnitelmallisesti kuntalaisten hyvinvointia edistämään.

3.2 HYTE-kerroin

Kuntien rahoituksen valtionosuuden suuruus määräytyy osaksi kuntien tekemän hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyön mukaan. Vuoden 2023 alusta käyttöön otettu hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen valtionosuuden lisäosa eli HYTE-kerroin kannustaa kuntia aktiiviseen toimintaan asukkaiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. HYTE-kertoimen perusteella saatavan valtionosuuden lisäosan suuruuden laskukaavio perustuu kunnan asukaslukuun ja vuosittaiseen HYTE-kertoimeen suhteutettuna valtakunnalliseen kokonaiskertoimeen.

HYTE-kerroin määräytyy kahdenlaisten indikaattoreiden perusteella (kuva 4): toimintaa kuvaavat prosessi-indikaattorit mittaavat nykytilannetta ja tulosindikaattorit kuvaavat muutosta väestön hyvinvointiin ja terveyteen liittyen. Yhteensä HYTE-kertoimeen huomioitavia indikaattoreita on 21. Mittattavat indikaattorit eivät toistu samoina joka vuosi. Edellytyksiä näille indikaattoreille luovat koulu- tus, liikunta-, ruoka- ja kulttuuripalvelut, kaavoitus, liikennejärjestelyt sekä monet muut kunnan tehtävät (THL 2024a).

Kuva 4: Kuntien HYTE-kerroin (THL 2024a).

Tammelan HYTE-kerroin vuonna 2022 oli 55 ja vuonna 2023 HYTE-kerroin nousi muutaman pykälän ollen 57 (asteikolla 0–100 eli keskiarvo tulosindikaattoreiden keskiarvosta ja prosessi-indikaattoreiden keskiarvosta). Prosessi-indikaattorien keskiarvo nousi edellisestä vuodesta ollen 59. Tulossindikaattorien keskiarvossa puolestaan nähtiin pieni lasku (taulukko 2).

Taulukko2: Tammelan HYTE-kerroin (Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi).

Tammelan HYTE-kerroin	2022	2023
HYTE-kerroin	55	57
HYTE-kerroin, euroa / asukas	15,6	16,2
HYTE-kerroin, 1 000 euroa	93,3	94,6
Prosessi-indikaattorien keskiarvo	52	59
Tulosindikaattorien keskiarvo	58	55

HYTE-kertoimen mukaan laskettu Tammelan valtionosuus vuodelle 2023 on 93 338 €. Tammelan HYTE-kerroin vuonna 2023 on 57, minkä mukaan vuodelle 2024 HYTE-kertoimen mukaan maksettava valtionosuus on 94 647 €.

Tammelan HYTE-kertoimen tuloksien pohjalta eniten huomiota prosessi-indikaattoreista jatkossa vaatii kuntalaisten kulttuuriin osallistumisen kynnyksen madaltaminen. Tulossindikaattoreissa huomioitavaa on ylipainon lisääntyminen sekä koetun terveydentilan huononeminen.

3.3 Indikaattoritieto

Seuraavassa tarkastellaan erilaisten indikaattorien antamaa tietoa kuntalaisten terveyteen ja hyvinvointiin liittyen. Tammelan indikaattoriarvoja verrataan koko maan, Kanta-Hämeen alueen sekä vertailukuntien (Forssa, Humppila, Jokioinen ja Ypäjä) arvoihin. Indikaattoriarvon suhteellinen muutos kuvataan vuosittaisessa hyvinvointiraportissa prosenttilukuna suhteessa edeltävään vuoteen (kuva 5). Tässä raportissa on pyritty tarkastelemaan Kuntaliiton suosituksen mukaisien vähimmäisisältöjen mukaisia indikaattoreita sekä samoja indikaattoreita kuin Tammelan hyvinvointikertomuksessa ja -suunnitelmassa sekä vuoden 2022 hyvinvointiraportissa. Kaikkea indikaattoritietoa ei kuitenkaan kerätä vuosittain, mikä tulee huomioida HYTE-kerrointa, TEAviisarin tuloksia ja muuta indikaattoritietoa tarkasteltaessa. Indikaattorien osoittama tieto esitetään sähköisen hyvinvointikertomuksen tarjoamia taulukoita hyödyntäen. Indikaattorien tarjoamat keskeiset tiedot on koottu vuoden 2023 yhteenvetoon kappaleessa 4.

Indikaattoritiedon tulkinta

Indikaattoriarvon suhteellinen muutos

(ilmaistaan aina prosentteina; vuosiraportissa verrataan edeltävän vuoden, laajassa kertomuksessa viiden vuoden takaiseen arvoon)

Viimeisin indikaattoriarvo omassa kunnassa ja vertailukunnissa sekä tämän mukainen järjestys ja vertailu

Kuva 5: Indikaattoritiedon tulkinta (Kuntaliitto).

TALOUS, HYTE-KERROIN JA ELINVOIMA

Talous

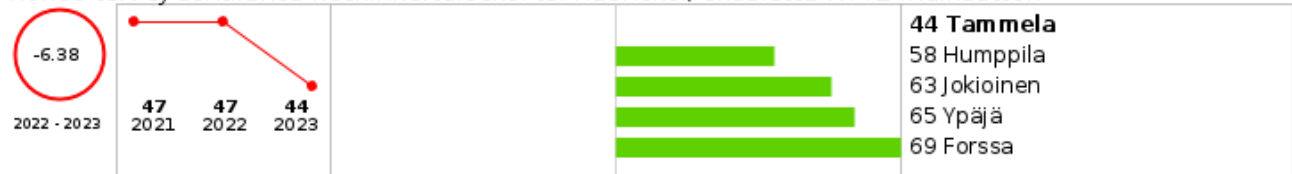
Tulot

Valtionosuudet yhteensä euroa / asukas

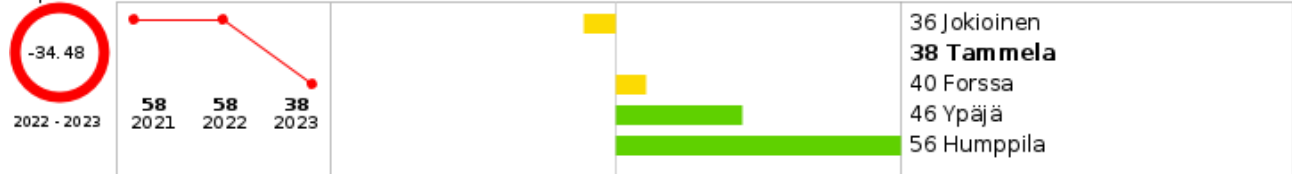

HYTE-kerroin

Kokee terveydentilansa keskinortaiseksi tai huonoksi, skaalattu HYTE-indikaattori

Ylipaino, skaalattu HYTE-indikaattori

Koulutuksen ulkopuolelle jääneet 17 - 24-vuotiaat, skaalattu HYTE-indikaattori

Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet 25 - 64-vuotiaat, skaalattu HYTE-indikaattori

Työkyvyttömyyseläkettä saavat 25 - 64-vuotiaat, skaalattu HYTE-indikaattori

Kaatumisiin ja putoamisiin liittyvät hoitajaksot 65 vuotta täyttäneillä, skaalattu HYTE-indikaattori

Valtuustolle raportoidaan vuosittain väestön elintavoista ja niissä tapahtuneista muutoksista

Kunnan talousarviossa ja taloussuunnitelmassa määritellään talousarviovuodelle mittarit, joilla seurataan väestön hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tavoitteiden toteutumista

Kunnan tarkastuslautakunnan arviointikertomuksessa arvioidaan valtuustokausittain kunnan hyvinvointi- ja terveystavoitteiden toteutuminen

Kunnassa toimii erikseen nimetty asiantuntija, suunnittelija tai vastaava, joka koordinoi hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyötä

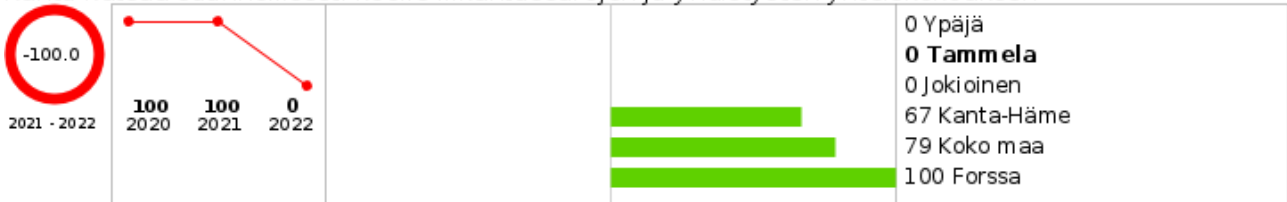
Kunnan palveluluiden suunnittelussa ja kehittämisessä hyödynnetään asukasraateja ja foorumeja

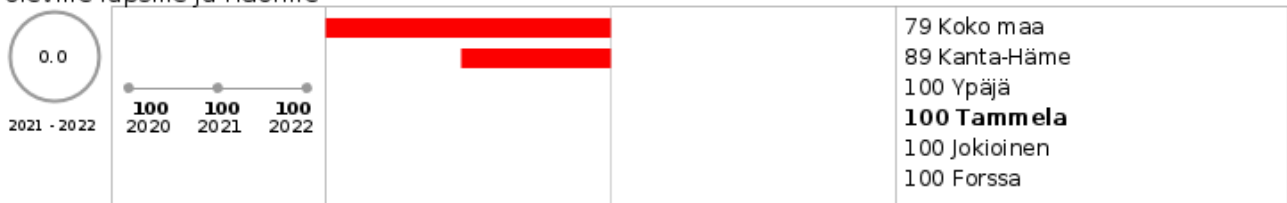
Lasten ja nuorten liikunta-aktiivisuutta raportoidaan vuosittain kunnan hyvinvointikertomuksessa tai vastaavassa kertomuksessa

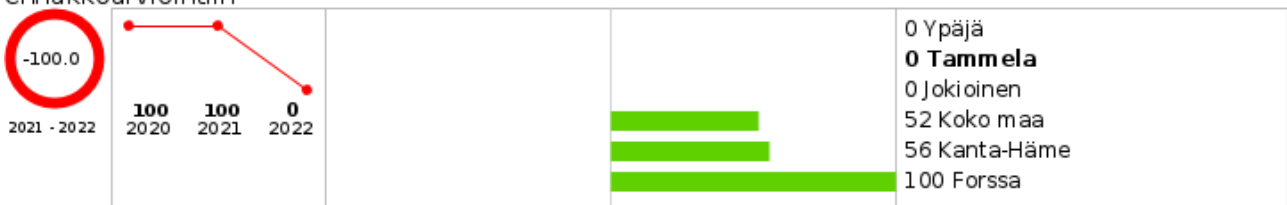
Kunta kutsuu säännöllisesti koolle liikuntaseurojen ja yhdistysten yhteiskokouksen

Kunnassa järjestetään kohdennettuja liikumisryhmiä liikuntaseuratoiminnan ulkopuolella oleville lapsille ja nuorille

Liikunnan edistämisestä vastaavat viranhaltijat osallistuvat toimielinten vaikutusten ennakkoarviointiin

Kunnassa toimii liikunnan edistämistä käsittelevä poikkihallinnollinen työryhmä

Kouluympäristön terveellisyden ja turvallisuuden sekä koulu yhteisön hyvinvoinnin edistämisen tarkastus

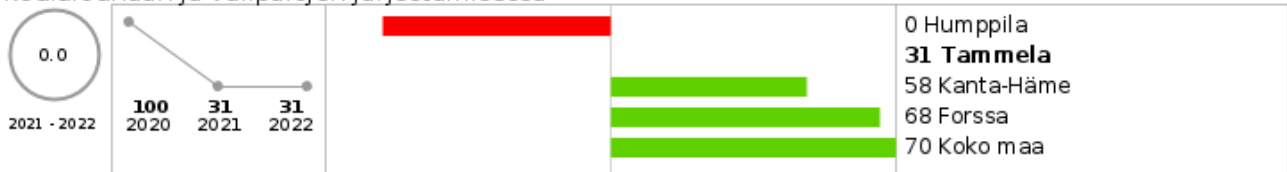
Oppilaiden poissaolojen kokonaismäärää seurataan koko koulussa

Koulussa on pitkät liikuntavälitunnit

Koulussa noudatetaan Valtion ravitsemusneuvottelukunnan kouluruokailusuositusta koululounaan ja välipalojen järjestämisessä

Kunta madaltaa kulttuuriin osallistumisen kynnystä - TEA, pistemäärä

Tulosindikaattoreiden keskiarvo (HYTE-kerroin)

Prosessi-indikaattoreiden keskiarvo (HYTE-kerroin)

HYTE-kerroin, 0 - 100

HYTE-kerroin euroa / asukas

HYTE-kerroin, 1 000 euroa

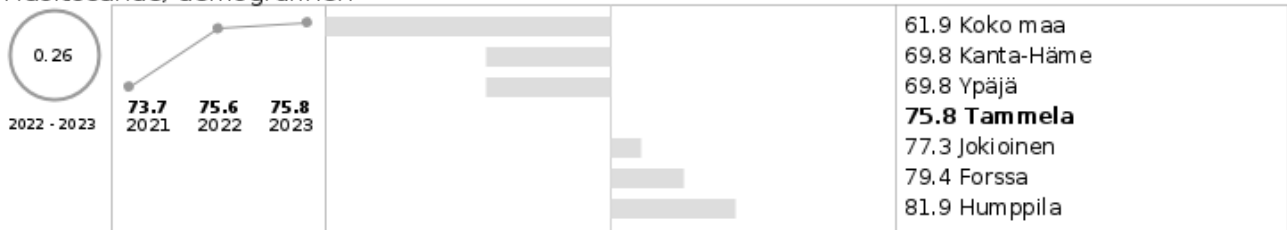
Elinvoima

Väestö

Väestö 31.12.

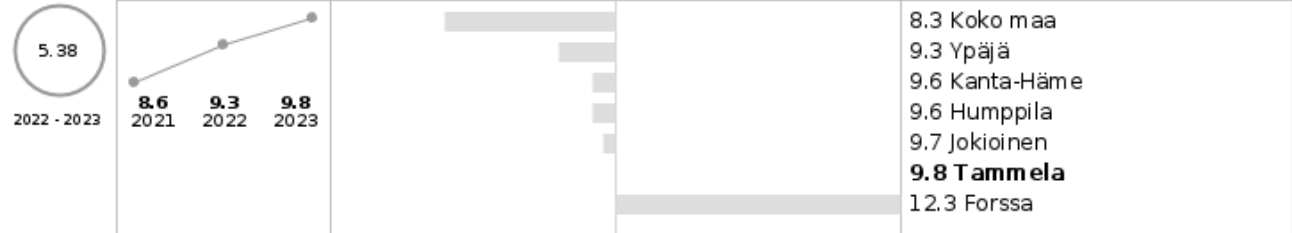
Huoltosuhte, demografinen

Muu kuin suomi, ruotsi tai saame äidinkielenä / 1 000 asukasta

75 - 84-vuotiaat, % väestöstä

85 vuotta täyttäneet, % väestöstä

Ulkomaan kansalaiset, % väestöstä

Elinvoima

Kunnan yleinen pienituloisuusaste

Lasten pienituloisuusaste

Työlliset, % väestöstä

Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet lapsiperheet, % lapsiperheistä

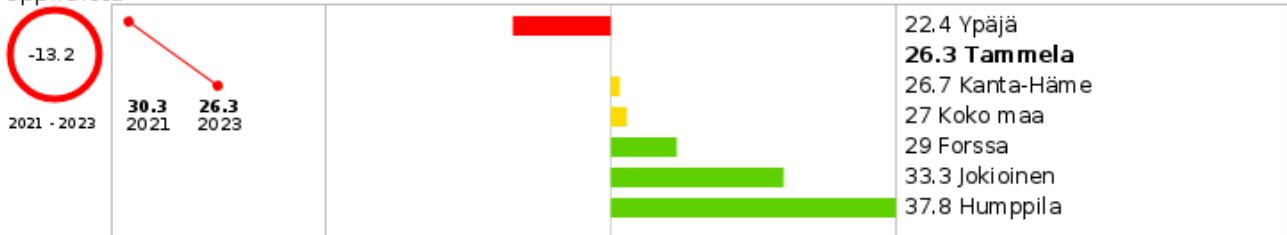

LAPSET, VARHAISNUORET JA LAPSIPERHEET

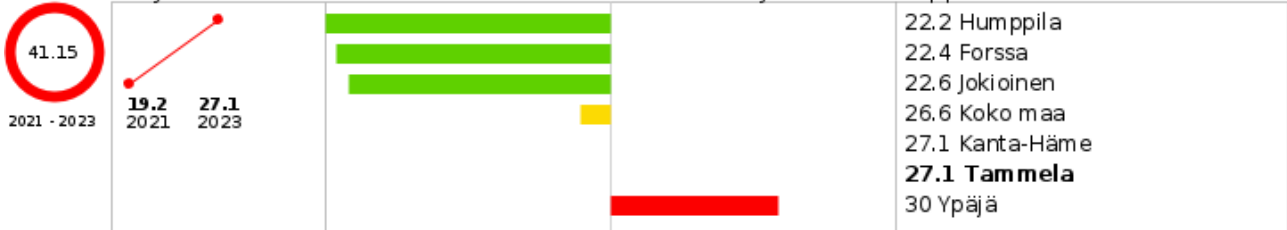
Hyvinvointi

Elintavat, elämänlaatu ja osallisuus

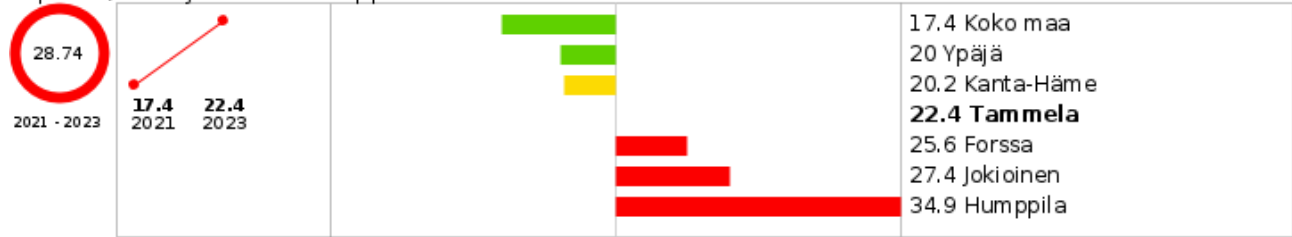
Harrastaa hengästyttävää liikuntaa vapaa-ajalla korkeintaan 1 h viikossa, % 8. ja 9. luokan oppilaista

Kokee terveydentilansa kesinkertaiseksi tai huonoksi, % 8. ja 9. luokan oppilaista

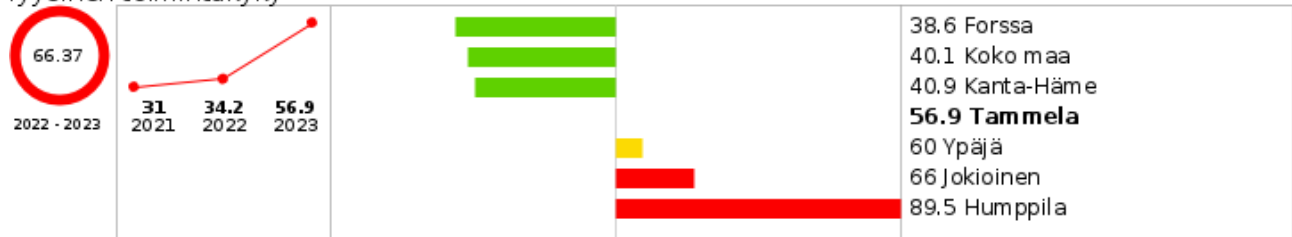
Ylipaino, % 8. ja 9. luokan oppilaista

Lasten ja nuorten fyysinen toimintakyky (MOVE!-mittaus), % 5. luokan oppilaista, joilla heikko fyysinen toimintakyky

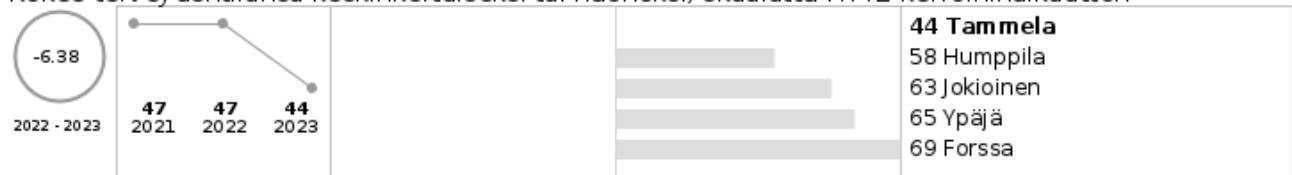
Lasten ja nuorten fyysinen toimintakyky (MOVE!-mittaus), % 8. luokan oppilaista, joilla heikko fyysinen toimintakyky

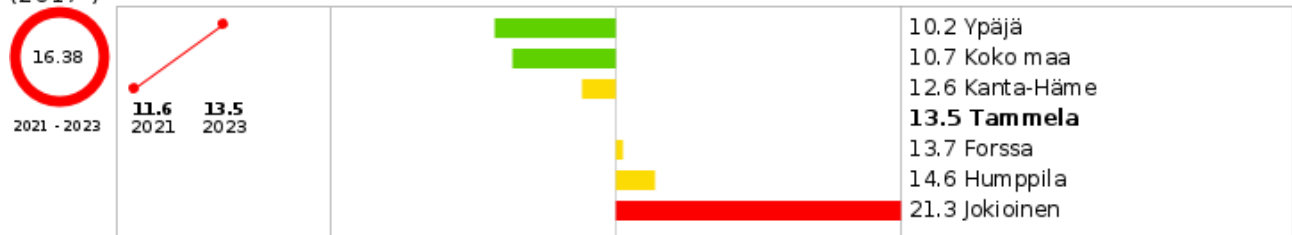
Ylipaino, skaalattu HYTE-kerroinindikaattori

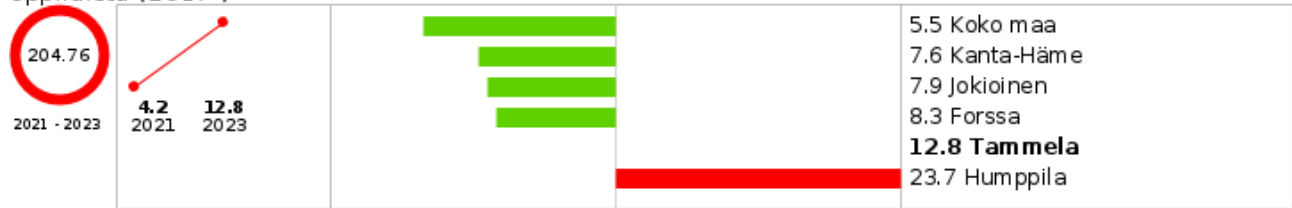
Kokee terveydentilansa keskinäiseksi tai huonoksi, skaalattu HYTE-kerroinindikaattori

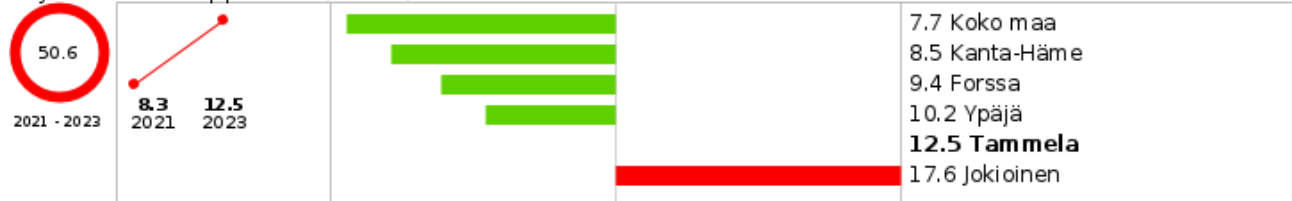
Käyttää päivittäin jotain tupakkatuotetta tai sähkösavuketta, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2017-)

Käyttänyt jotain tupakkatuotetta tai sähkösavuketta vähintään kerran, % 4. ja 5. luokan oppilaista (2017-)

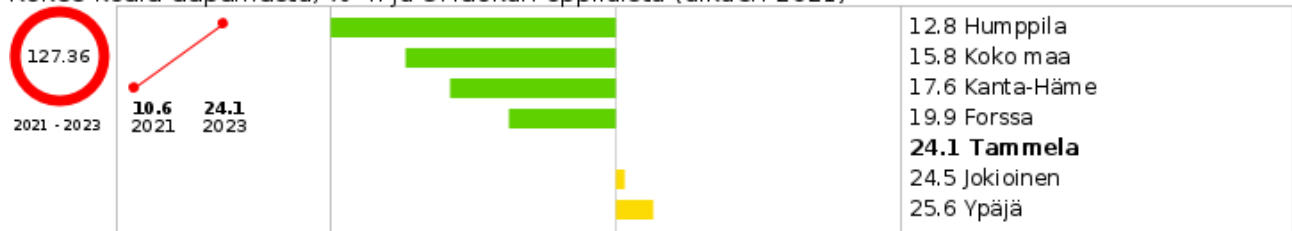
Huolta herättävää päihteiden tai tupakka- ja nikotiini tuotteiden käyttöä tai rahapelaamista, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2017-)

Vähintään kaksi viikkoa kestänyt masennusoireilu, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2017-)

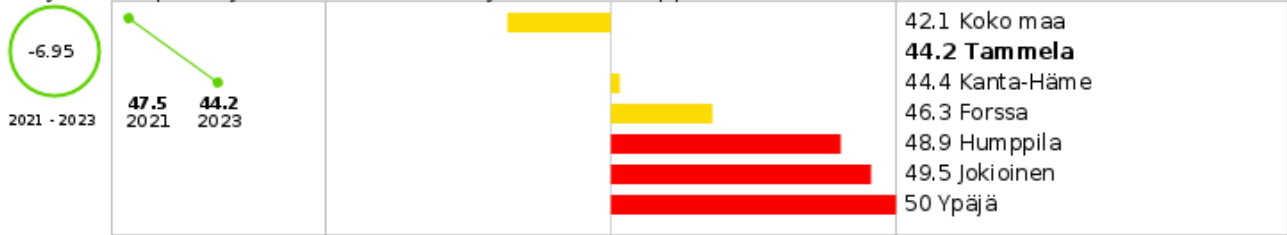
Kokee koulu-uupumusta, % 4. ja 5. luokan oppilaista (alkaen 2021)

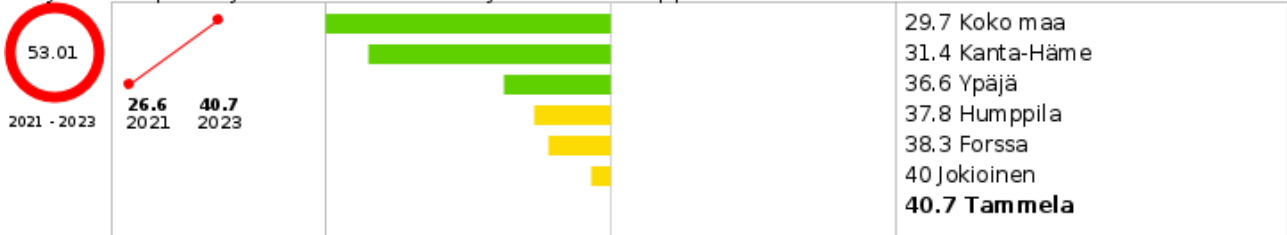
Koulu-uupumus, % 8. ja 9. luokan oppilaista

Ei syö aamupalaa joka arkiamu, % 8. ja 9. luokan oppilaista

Ei syö aamupalaa joka arkiamu, % 4. ja 5. luokan oppilaista (2017-)

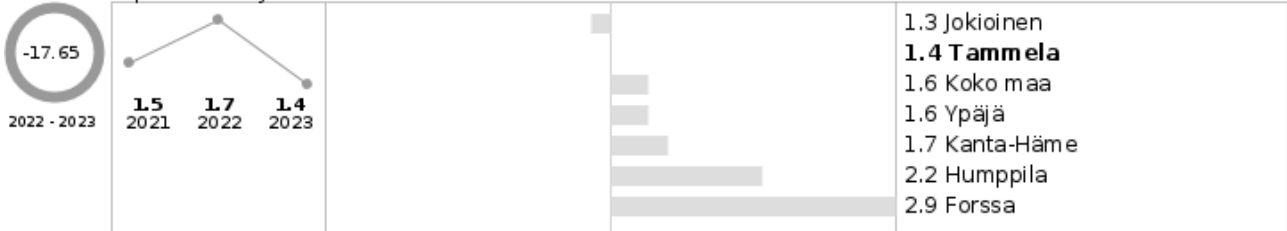

Turvallisuus, asuminen ja ympäristö

Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa, % 8. ja 9. luokan oppilaista

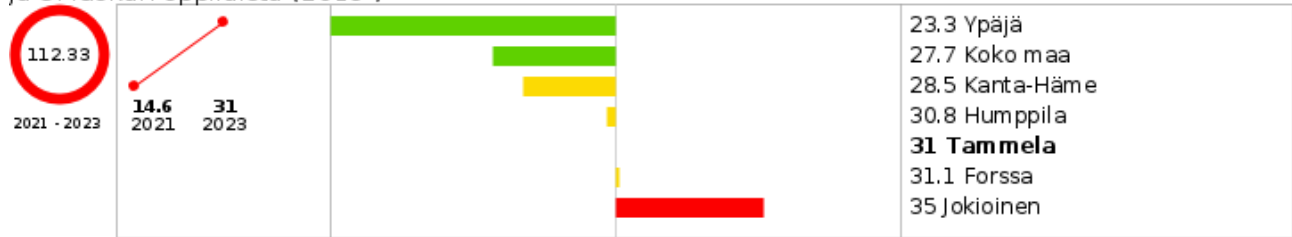
Kodin ulkopuolelle sijoitetut 0 - 17-vuotiaat, % vastaavan ikäisestä väestöstä (THL)

Lastensuojelun avohuollon asiakkaat, 0 - 17-vuotiaat vuoden aikana, % vastaavan ikäisestä väestöstä (THL)

Kokenut vanhempien tai muiden huoltajien aikuisten henkistä väkivaltaa vuoden aikana, % 4. ja 5. luokan oppilaista (2019-)

Kokenut vanhempien tai muiden huoltajien aikuisten henkistä väkivaltaa vuoden aikana, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019-)

Kokenut seksuaalista kommentointia, ehdottelua, viestittelyä tai kuvamateriaalin näyttämistä vuoden aikana, % 4. ja 5. luokan oppilaista (2019-)

Kokenut vanhempien tai muiden huoltajien aikuisten fyysistä väkivaltaa vuoden aikana, % 4. ja 5. luokan oppilaista (2019-)

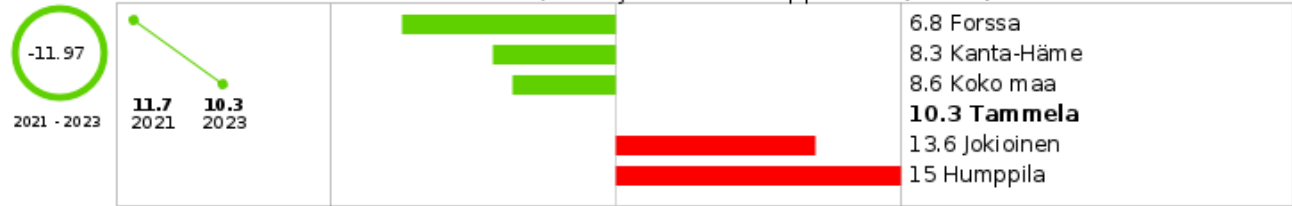
Kokenut vanhempien tai muiden huoltajien aikuisten fyysistä väkivaltaa vuoden aikana, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019-)

Kokenut seksuaalista häirintää koulussa vuoden aikana, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2017-)

Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa, % 4. ja 5. luokan oppilaista (2017-)

Palvelut

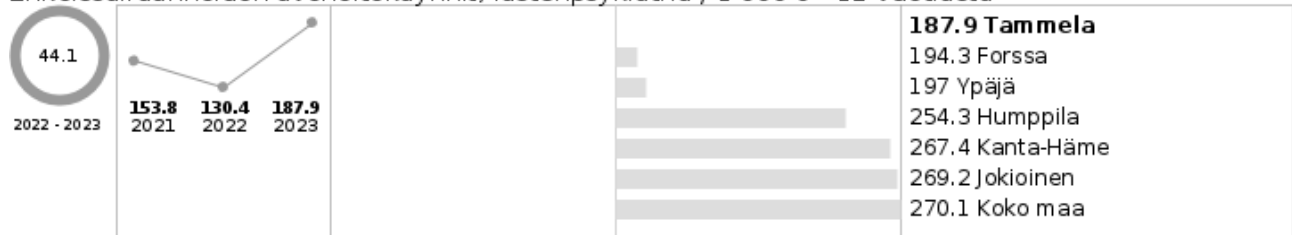
Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatukseen 31.12. osallistuneet 3 - 5-vuotiaat % vastaavan ikäisestä väestöstä, kunnan kustantamat palvelut (-2020)

Sosiaali- ja terveydenhuolto

Erikoissairaanhoidon avoheitokäynnit, lastenpsykiatria / 1 000 0 - 12-vuotiasta

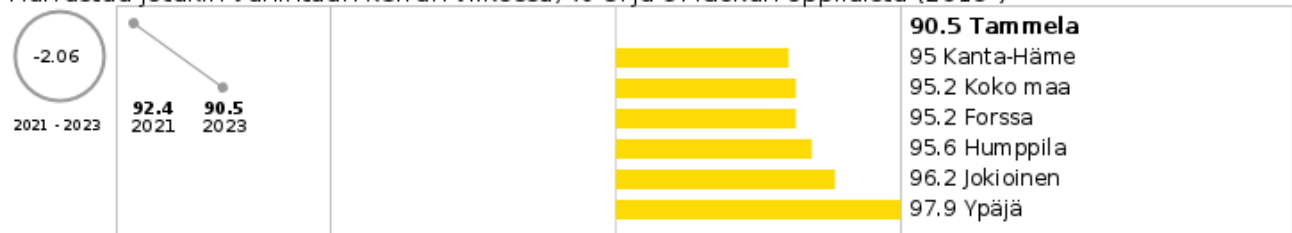

Vapaa-aika

Harrastaa jotakin vähintään yhtenä päivänä viikossa, % 4. ja 5. luokan oppilaista (2019-)

Harrastaa jotakin vähintään kerran viikossa, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019-)

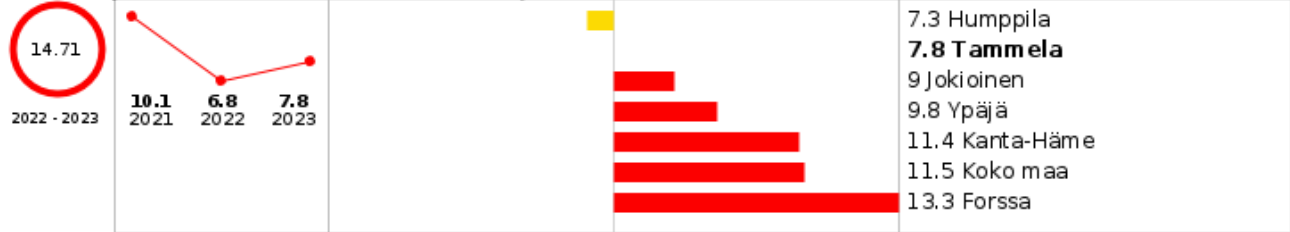

NUORET JA NUORET AIKUISET

Hyvinvointi

Opiskelu, työ ja toimeentulo

Nuorisotyöttömät, % 18 - 24-vuotiaasta työvoimasta

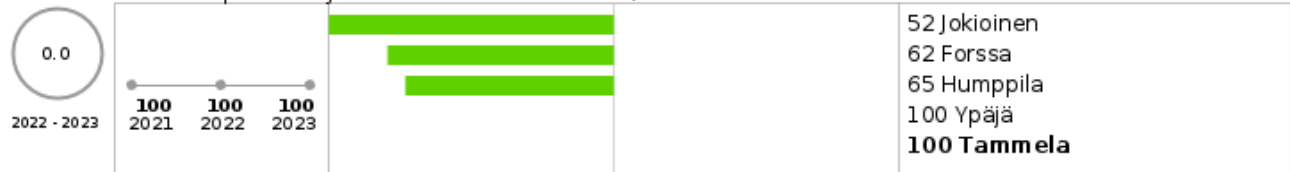
Syrjäytymisriskissä (ei työssä, ei opiskele, ei ole varusmiespalvelussa) olevat 18 - 24-vuotiaat, % vastaavan ikäisistä

Koulutuksen ulkopuolelle jääneet 17 - 24-vuotiaat, % vastaavan ikäisestä väestöstä

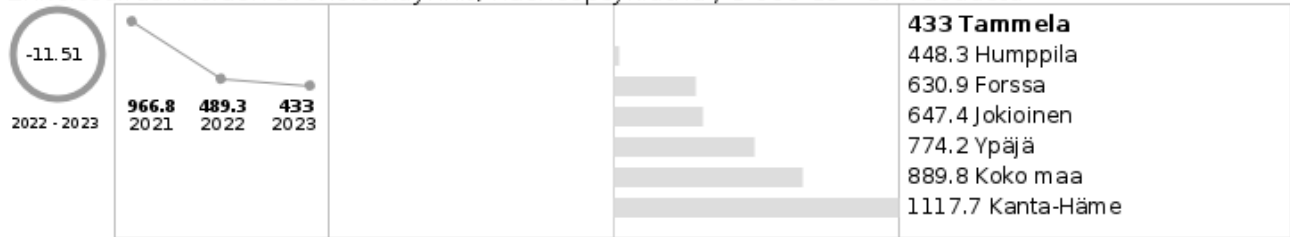
Koulutuksen ulkopuolelle jääneet 17 - 24-vuotiaat, skaalattu HYTE-kerroinindikaattori

Palvelut

Sosiaali- ja terveydenhuolto

Erikoissairaanhoidon avohoitokäynnit, nuorisopsykiatria / 1 000 13 - 17-vuotiasta

TYÖIKÄISET

Hyvinvointi

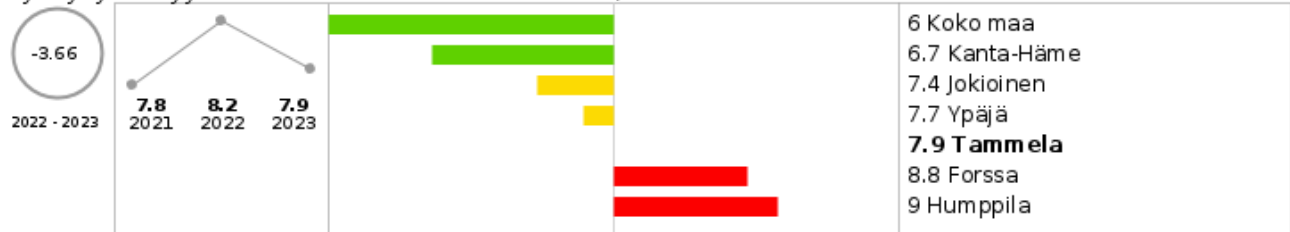
Elintavat, elämänlaatu ja osallisuus

Sairastavuusindeksi, ikävakioitu

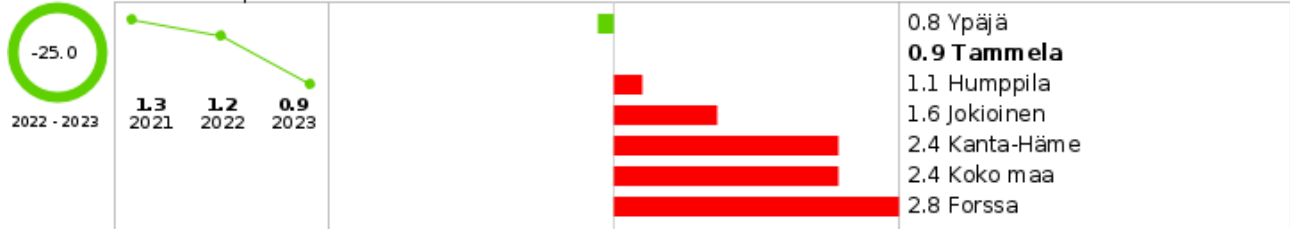

Opiskelu, työ ja toimeentulo

Työkyvyttömyyseläkettä saavat 25 - 64-vuotiaat, % vastaavan ikäisestä väestöstä

Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet 25 - 64-vuotiaat, % vastaavan ikäisestä väestöstä

Pitkäaikaistyöttömät, % työvoimasta

Työttömät, % työvoimasta

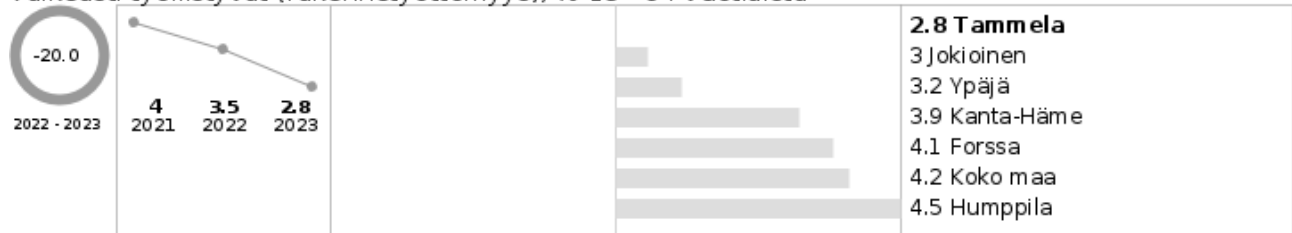
Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet 25 - 64-vuotiaat, skaalattu HYTE-kerroinindikaattori

Työkyvyttömyyseläkettä saavat 25 - 64-vuotiaat, skaalattu HYTE-kerroinindikaattori

Vaikeasti työllistyvät (rakennetyöttömyys), % 15 - 64-vuotiaista

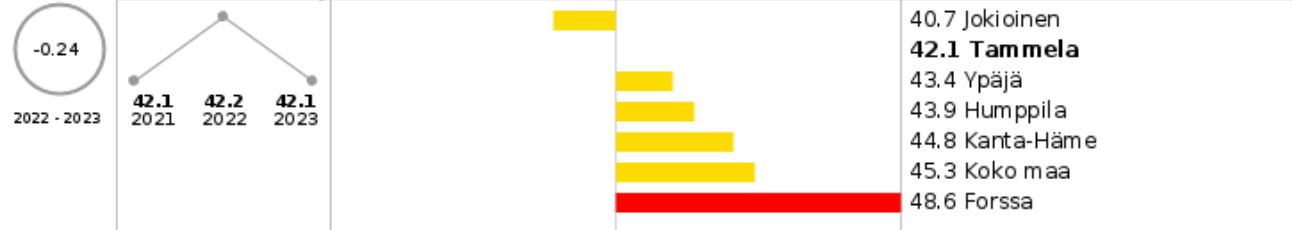

IKÄIHMISET

Hyvinvointi

Turvallisuus, asuminen ja ympäristö

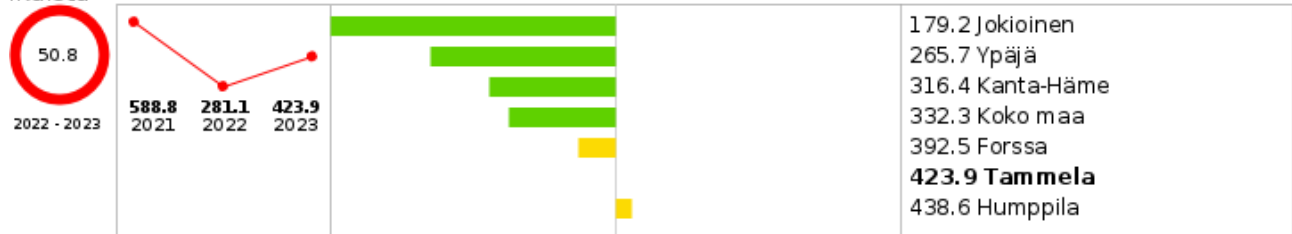
Yksinasuvat 75 vuotta täyttäneet, % vastaavan ikäisestä asuntoväestöstä

Palvelut

Sosiaali- ja terveydenhuolto

Kaatumisiin ja putoamisiin liittyvät hoitajakset 65 vuotta täyttäneillä / 10 000 vastaavan ikäistä

Kaatumisiin ja putoamisiin liittyvät hoitajakset 65 vuotta täyttäneillä, skaalattu HYTE-indikaattori

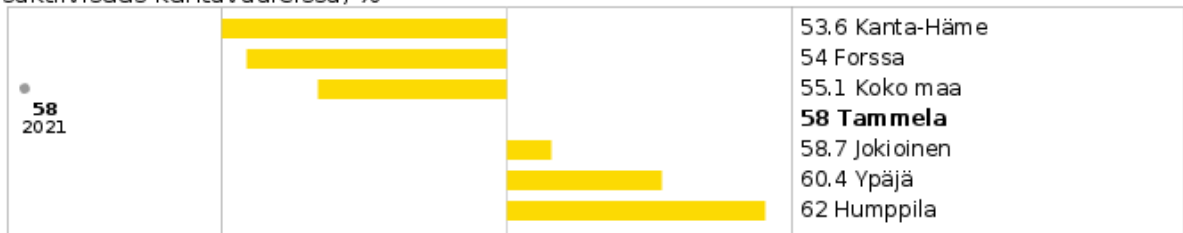

KAIKKI IKÄRYHMÄT

Hyvinvointi

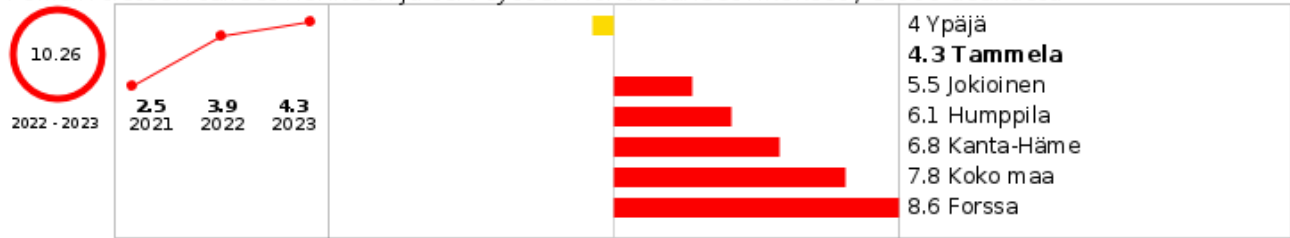
Elintavat, elämänlaatu ja osallisuus

Aänestysaktiivisuus kuntavaaleissa, %

Turvallisuus, asuminen ja ympäristö

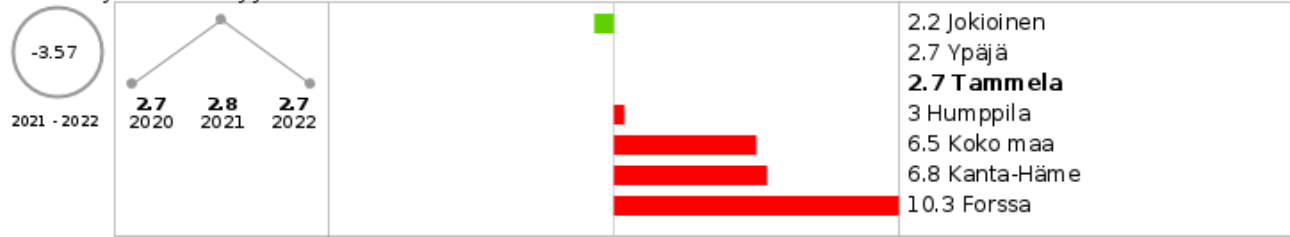
Poliisiin tietoon tulleet henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset / 1 000 asukasta

Poliisiin tietoon tulleet omaisuusrikokset / 1 000 asukasta

Alkoholijuomien myynti asukasta kohti 100 %:n alkoholina, litraa

Palvelut

Vapaa-aika

Liikunnan edistäminen kunnissa - TEA, pistemäärä

4. Yhteenveto vuodesta 2023

4.1 Lapset, varhaisnuoret ja lapsiperheet

Tammelan väestöstä alle 15-vuotiaita on 13,5 %. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen 0–17-vuotiaiden määrä on pysynyt alle 2 %, aikaisempien vuosien tapaan, mikä on myös maan keskiarvon luokkaa.

Tammela on vuodesta 2016 asti ollut mukana Lapsiystävällinen kunta -mallin toteuttamisessa, jossa lapsia kohdellaan tasa-arvoisesti kunnan asukkaina ja heidät otetaan mukaan palveluiden suunnitteluun, arviointiin ja kehittämiseen. Vuonna 2020 Tammelan kunta sai toistamiseen Lapsiystävällinen kunta -tunnustuksen, joka on voimassa neljä vuotta eli vuoteen 2024. Unicef hyväksyi syksyllä 2022 Tammelan lapsiystävällinen kunta toimintasuunnitelman tavoitteet vuosille 2022–2025:

- Kunnan viranhaltijat, työntekijät, luottamushenkilöt ja keskeiset sidosryhmät on perehdytetty lapsen oikeuksiin. Lapsen oikeudet ovat osana kunnan perehdytysohjelmia.
- Kunta ehkäisee syrjintää pyrkimällä vaikuttamaan kuntalaisten asenteisiin.
- Lasten ja nuorten hyvinvoinnin, mielenterveyden ja yhdessä tekemisen lisääminen (=koronasta elpyminen).
- Kunta huolehtii, että osallisuus toteutuu lasten jokapäiväisissä kasvuympäristöissä. Osallisuuden edistäminen on ohjaava toimintaperiaate lasten ja nuorten kanssa työskenteleville.
- Tehdään Tammelaa tutummaksi lapsille ja lapsiperheille lasten itsensä toimesta.

Kunnan kaksivuotisen esiopetuksen kokeilu jatkuu kesään 2024 asti. Tammelan lapsista 99 % osallistuu kaksivuotiseen esiopetukseen. Elokuusta 2023 alkaen Tammelan varhaiskasvatus muuttui maksuttomaksi. Varhaiskasvatukseen osallistumisaste on Tammelassa hyvä.

Perusopetuksen puolella keskusta-alueelle on rakenteilla uusi koulu, jonka suunnitteluvaiheeseen myös oppilaat ovat saaneet osallistua. Lukuvuoden 2023–2024 aikana Tammelan kouluissa toimii Kiusaamisen vastaisen hankkeen määräaikainen projektityöntekijä. Perusopetuksessa ja varhaiskasvatuksessa alkaa lukuvuoden 2024 alussa ProKoulu- ja ProVaka-ohjelmien mukainen toiminta, jossa kehitetään toimintakulttuuria, opettajien kasvatuseräosaamista sekä lasten käyttäytymisen ohjaamista. Kouluilla toteutetaan ehkäisevää päihdetyötä päihdekasvatustuntien myötä. Lisäksi syksyllä järjestettiin 8.luokkalaisille ensimmäistä kertaa päihde- ja seksuaalisuutta, arvoja ja asenteita käsittelevä toiminnallinen oppitunti.

Harrastamisen Tammelan mallin myötä peruskoulun oppilaille on tarjolla kerhotoimintaa koulupäivien jälkeen. Luokka-asteiden 1–2 oppilaille tarjottuun liikuntapassikampanjaan osallistuu Tammelassa noin puolet oppilaista.

Lasten- ja nuorisopsykiatrian erikoissairaanhoidon avohoitokäynnit kääntyivät laskuun vuonna 2022- Lastenpsykiatrian osalta vuonna 2023 puolestaan nähtiin kasvua käyntimäärissä. Luku ei ole yksiselitteinen ja tilastoon vaikuttaa palveluiden järjestäminen sekä painopisteen siirtyminen perusterveydenhuoltoon. Vuoden 2022 tilastossa nähtiin pieni nousu lasten avohuollon asiakkuuksissa.

Kouluterveyskysely ja MOVE!-mittaukset

Menneenä vuonna 2023 toteutettiin kouluterveyskysely, jonka avulla saadaan kattavaa seuranta-tietoa lasten ja nuorten hyvinvoinnista, terveydestä, koulunkäynnistä ja opiskelusta, osallisuudesta sekä avun saamisesta ja palveluista. Verrattuna vuoden 2021 tuloksiin merkittäviä muutoksia vuoden 2023 kyselyssä on päihteiden ja tupakkatuotteiden saatavuuden ja käytön nousu sekä tupakka- ja nikotiinituotteiden sekä sähkösavukkeiden käytön aloittamisen siirtyminen yhä varhaisemmaksi. Kiusaamisen ja henkisen huonovointisuuden kasvu näkyi myös tuloksissa, erityisesti tyttöjen pahoinvoinnin lisääntyminen. Koettu terveydentila oli yhä useammin huono sekä ylipainoisten lapsien määrä lisääntyi. Vähintään kerran viikossa harrastavien lasten ja nuorten määrä on pysynyt melko samana vuoteen 2021 verrattuna.

4. ja 5. luokkalaisten tuloksissa huolestuttavia seikkoja oli merkittävä nousu siinä, kuin moni lapsi raportoi huolta pitävän aikuisen henkisestä tai fyysisestä väkivallasta sekä altistumisesta seksuaaliselle kommentoinnille tai kuvamateriaalin näyttämislle.

Muita huolestuttavia suuntauksia 4. ja 5. luokkalaisten vastauksissa:

- huono itsetunto yhä useammalla
- kiusaamisen lisääntyminen
- sähkösavukkeiden käytön lisääntyminen.

4. ja 5.luokkalaisilla myönteisiä suuntauksia kouluterveyskyselyn mukaan on tapahtunut:

- liikunnan määrän pieni lisääntyminen
- luokkarauhan paraneminen
- osallistuminen kouluruokailun sekä koulun sääntöjen suunnitteluun.

Tammelalaisten 8. ja 9. luokan oppilaiden vastauksissa huolestuttavana kehityssuuntana näkyi koulukiusaamisen määrän kasvu. Päihteiden hankkiminen on siirtynyt entistä enemmän verkkoon ja sosiaaliseen mediaan, mikä näkyy päihteiden hankkimisen helppouden kasvuna.

Muista huolestuttavia suuntauksia 8. ja 9.luokan oppilaiden vastauksissa:

- terveydenhoitajan luokse pääsyn hankaloitumiseen
- taideharrastuksien vähenemiseen.

Myönteisiä suuntauksia tammelalaisten 8. ja 9. luokan oppilaiden tuloksissa oli:

- tyytyväisyys nuorten oleskelutilojen määrään
- vaikutusmahdollisuuksien kasvaminen koulun tapahtumien järjestämiseen
- fyysistä uhkaa kokeneiden määrän väheneminen
- kokemukset erittäin heikosta osallisuudesta vähenivät.

Lasten ja nuorten fyysisestä toimintakyvystä saadaan tietoa vuosittain toteutettavasta Move!-mittauksesta. Tammelan osalta osuus 5.luokkalaisista, joilla heikko fyysinen suorituskyky, on laskenut, mutta 8. luokkalaisten kasvanut vuoden takaisesta reilusti. Tammelassa 5. luokkalaisista heikko fyysinen suorituskyky on 24,4 %:lla, kun osuus Kanta-Hämeessä 39,1 % ja koko maassa 37 %. 8. luokkalaisista tammelalaisista yli puolella (56,8 %) on heikko suorituskyky, koko Kanta-Hämeen alueella vastaava luku on 40,9 % ja koko maan keskiarvo 38,4 %.

4.2 Nuoret ja nuoret aikuiset

Nuorisotyöttömiä Tammelassa oli 7,8 %, kun vuonna 2022 vastaava luku oli 6,8 %. Tammelassa nuorisotyöttömyys on alhaisempaa kuin Forssan seudulla ja koko maassa keskimäärin. Myös syrjäytymisriskissä olevia nuoria on vähemmän kuin Forssan seudulla ja koko maassa keskimäärin.

Tammelassa työttömiä nuoria ohjataan INTRO-työpajalle sekä LHKK:n Nuorten työpajalle. Lisäksi nuoria autetaan hakeutumaan koulutukseen, hakemaan heille kuuluvaa sosiaaliturvaa, ohjataan eteenpäin terveydenhuollon palveluihin, selvitetään heidän halukkuuttaan Kelan kuntoutuspalveluihin (Nuotti-valmennus) sekä tuetaan työelämään siirtymisessä.

Tammelassa toimii nuorisotyöntekijä, koulunuorisotyöntekijä sekä etsivä nuorisotyöntekijä. Perusnuorisotyö vastaa nuorisotoiminnasta, kerhoista, leireistä, retkistä ja tapahtumista sekä ohjaa nuorisovaltuuston ja lasten parlamentin toimintaa.

Koulunuorisotyöntekijä toimii osana yläkoulun päivittäistä arkea, tavoitteena yhteisöllisyyden edistäminen koulussa. Nuorisotyön menetelmien avulla edistetään ryhmässä toimimisen valmiuksia ja lisätään vastuullista vuorovaikutusta nuorten välillä. Koulunuorisotyöntekijä on mukana myös kiusaamisen ennaltaehkäisevässä työssä. Tavoitteena on turvallinen kouluyhteisö, jossa nuoret oppivat, viihtyvät ja tulevat toimeen keskenään.

Vuoden 2023 aikana etsivän nuorisotyön asiakkaana oli 44 nuorta, joita on tuettu elämän haasteissa, annettu keskustelutukea, autettu sosiaaliturvan tai mielenterveyspalveluiden piiriin sekä ohjattu työkokeiluihin, opiskelemaan sekä työnhakuun. Lisäksi etsivä nuorisotyö järjesti ryhmämuotoista toimintaa kuten peli-iltoja ja rentoa lukupiiriä. Seutukunnalla toimii myös kiertävä sateenkaarikahvila. Vuonna 2023 Tammelan kunta aloitti kokeilun, jossa kunnan nuorille tarjotaan maksuttomasti lyhytterapiaa. Asiakasohjaus tapahtuu etsivän nuorisotyöntekijän kautta.

Harrastamisen Tammelan mallin hanke tavoittaa ja aktivoi nuoria monipuolisesti viikoittain. Harrastustoimintaa on järjestetty Tammelan kouluilla sekä Manttaalilla. Osa kerhoista on monitoimikerhoja, lisäksi nuorille on ollut tarjolla musiikkikerho, mediapaja, mopopaja, taidekerho, pelikerho ja tanssikerho.

4.3 Työikäiset

Tammelan väkiluku vuonna 2023 oli 5 844. 15–64-vuotiaita väestöstä vuonna 2023 oli 56,9 %. Työttömien määrä työvoimasta laski aiempiin vuosiin verrattuna, ollen 6,5 %. Osuus on matalampi kuin Forssan seutukunnalla ja Kanta-Hämeen alueella keskimäärin. Pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä on ollut laskussa viime vuosina myös.

Työkyvyttömiä vastaavan ikäisestä väestöstä on Tammelassa pysynyt melko samana. Työkyvyttömyyseläkkeellä Tammelassa oli 25–64 vuotiaista 7,9 %, kun koko maassa osuus oli 6,0 % ja Forssan seutukunnan alueella keskimäärin 8,4 %. Suurin syy työkyvyttömyyseläkkeeseen työikäisillä tammelalaisilla on mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriö (2,9 %), toiseksi yleisin syy on tuki- ja liikuntaelinten- sekä sidekudosten sairaudet (1,9 %) ja kolmanneksi verenkiertoelinten sairaudet (0,4 %). Työkyvyttömyyseläkkeellä olevista hieman suurempi osa on naisia, kun taas toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneista suurempi osa on miehiä.

Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saavien osuus asukkaista on Tammelan osalta pysynyt alle 1,5 % vuodesta 2017. Toimeentulotukea ja työkyvyttömyyseläkettä kuvaavat indikaattorit ovat molemmat HYTE-kertoimeen vaikuttavia tulosindikaattoreita ja kuvaavat osaltaan väestön köyhyyttä. Köyhyyden ehkäisy edellyttää useiden eri hallinnonalojen toimia ja yhteistyötä. Parhaita keinoja köyhyyden ehkäisemiseen ovat koulutus, työllisyyden edistäminen sekä kuntalaisten

osallistumismahdollisuuksien turvaaminen. Köyhyyttä voidaan ehkäistä myös estämällä asuinalueiden eriytymistä kaavoituksen ja kaupunkisuunnittelun keinoin.

Tammelan kunnassa on tehty toimia ja valmisteltu uusia kokeiluja työllisyyden edistämiseksi vuonna 2023. Kierrätyskeskuksella on jatkettu osatyökykyisten ja pitkäaikaistyöttömien työllistämistä palkkatuen voimin. Tämä henkilöstöresurssi on pitänyt kierrätyskeskuksen toiminnassa. Elinvoimakoordinaattori on toiminut yritys- ja työllisyysrajapinnassa, yhdistäen työnhakijoita ja työnantajia. Toiminnalla on saatu tuloksia ja työttömiä työnhakijoita on työllistetty. Uusina kokeiluina kunta on suunnitellut suomen kielen valmennusta sekä pitkäaikaistyöttömien kuntouttavan työtoiminnan viemistä Tammelan kylille. Kuntouttavaa työtoimintaa pilotoidaan Letkun kylällä, kohderyhmänä kylällä asuvat pitkäaikaistyöttömät. Sekä kielivalmennus että kuntouttava työtoiminta on käynnistynyt alkuvuodesta 2024.

Tammelan kunnan elinvoimakoordinaattorin tehtävänkuvaan kuuluu myös kotouttaminen. Asiakastyötä on tehty neuvonnan ja opastuksen merkeissä. Maahanmuuttajia on tuettu kielen opiskelussa ja työnsaannissa. Mustialassa on järjestetty syksystä 2023 alkaen kansainvälisille opiskelijoille suunnattua iltaohjelmaa, jonka tavoitteena on kotoutumisen tukeminen ja integrointi Tammelaan.

Aikuisväestön hyvinvointia koskevaa kuntakohtaista indikaattoritietoa on saatavilla niukasti. Ikävakioitu sairastavuusindeksi kertoo tammelalaisten sairastavuudesta suhteessa muun maan tasoon. Mitä suuremman arvon sairastavuusindeksissä saa, sitä yleisempää sairastavuus on alueella. Indikaattori lasketaan kolmen perättäisen vuoden tiedoista, eli vuoden 2022 lukuun on laskettu vuosien 2020–2022 sairastavuustiedot. Tammelan osalta sairastavuusindeksissä ei ole juuri vuosittaisia muutoksia.

Kuntalaisia on pyritty aktivoimaan oman hyvinvointinsa edistämiseksi. Asukkaita on kannustettu keräämään harrastusryhmä kasaan ja löytämään mielekästä yhdessä tekemistä. Kotisivuilla ja sosiaalisessa mediassa on tiedotettu harrastusryhmistä. Kolme matalan kynnyksen harrastusryhmää jatkoivat toimintaansa vuonna 2023: äijäryhmä, sähly ja lentopallo. Lisäksi kirjastolla toimii aikuisten lukupiiri. Hyvinvointikortti kannustaa arjen pieniin tekoihin hyvinvoinnin edistämiseksi.

4.4 Ikäihmiset

65 vuotta täyttäneitä oli vuonna 2023 Tammelassa 29,6 % ja 75 vuotta täyttäneitä 13,9 %. Kansaneläkettä saaneiden 65 vuotta täyttäneet osuus vastaavan ikäisestä väestöstä kuvaa eläkeläisten pienituloisuutta. Indikaattori kertoo tiedot siitä ikäänntyvästä väestönosasta, joilla on vähän tai ei lainkaan ansioeläkkeitä. Tammelassa osuus oli vuonna 2023 0,8 %, eikä lukemassa ole suuria muutoksia aiempina vuosina tapahtunut.

Indikaattori Kaatumisiin ja putoamisiin liittyvät hoitajakset 65 vuotta täyttäneillä / 10 000 vastaavan ikäistä on yksi HYTE-kerroin tulosindikaattoreista. Indikaattori ilmaisee kahden viimeisimmän mittauksen välillä tapahtuneen muutoksen kymmentä tuhatta vastaavan ikäistä asukasta kohti. Suhteutettuna muiden kuntien tulokseen indikaattorissa nähdään myönteistä kehitystä, vaikka yksinomaan tammelalaisten hoitajaksoja tarkasteltaessa määrä on kasvanut vuoteen 2022 verrattuna, jolloin hoitajaksoja oli viimeisen kymmenen vuoden aikana vähiten.

Jotta 65 vuotta täyttäneiden kaatumiset ja putoamiset saataisiin edelleen laskuun, toimii kunnassa yli 65-vuotiaiden tasapainoryhmiä keskusta-alueella sekä Teuron, Susikkaan, Liesjärven ja Portaan kylissä. Liukuesteiden jakaminen 65 vuotta täyttäneille tammelalaisille jatkui, ikäraja on laskettu 70-vuotiaista 65-vuotiaisiin. Soveltavaa erityisliikuntaa järjestetään seutukunnallisesti sellaisille väestöryhmille, joilla on vamman, sairauden tai muun toimintakyvyn rajoittumisen tai sosiaalisen tilanteen vuoksi vaikea osallistua yleisesti tarjolla olevaan liikuntaan, ja joiden liikunta vaatii soveltamista. Ikäihmisille on järjestetty voima- ja tasapainoharjoitteluryhmiä. Erityisliikuntaryhmät toimivat Forssassa.

Vuonna 2018 alkanut Etsivän senioritoiminnan hanke (ent. Toimintaa Tammelan yksinäisille vanhuksille) jatkui kunnassa. Hankkeen myötä pyritään tavoittamaan tammelalaisia yksinäisiä senioreita. Toiminnassa on mukana etsivän seniorityöntekijän lisäksi 19 koulutettua vapaaehtoista. Etsivän senioritoiminnan hankkeen puitteissa järjestetään lenkkikerho, seniorikerho, seurakunnan kanssa yhteistyössä toteutettava Pappilan kahvila sekä erilaisia retkiä ja tapahtumia. Vapaaehtoiset tekevät ystäväkäyntejä, auttavat ulkoilussa, antavat saattoapua esimerkiksi lääkärikäynneille. Lisäksi kaksi vapaaehtoista auttaa kerhotoiminnan vetämisessä.

4.5 Osallisuus

Kunnan asukkailla on oikeus osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan (Kuntalaki 410/2015). Vahva osallisuuden kokemus ja kuntalaisten aktiivisuus tekee kunnasta elinvoimaisen, sosiaalisesti kestävä ja lisää yhteisöllisyyttä. Kokemus osallisuudesta vahvistaa kuntalaisten hyvinvointia, lisää yhteisöllisyyttä, edesauttaa turvallisuuden tunteen luomisessa ja hyvissä väestösuhteissa. (THL 2024b).

Tammelassa on edustuksellisia osallistumis- ja vaikutuskanavina lasten parlamentti, nuorisovaltuusto ja vanhusneuvosto. Vammaisneuvosto on seutukunnallinen. Lasten parlamentti ja nuorisovaltuusto ajavat lasten ja nuorten asioita ja mielipiteitä kunnassa. Nuorisovaltuustolla on puhe- ja läsnäolo-oikeudet kunnan lautakunnissa ja kunnanvaltuustossa sekä edustus hyvinvointialueen nuorisovaltuustossa. Nuorten osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksista säädetään Kuntalain lisäksi myös Nuorisolaissa (1285/2016). Nuoria on kuultava heitä koskevista asioista ja

nuorille tulee järjestää mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn tai heitä tulee muutoin kuulla mainituissa asioissa.

Vanhusneuvosto edistää osaltaan vanhusten, kunnan sekä järjestöjen välistä yhteistyötä ja toimintaa, edesauttaa ikäihmisten vaikuttamisen mahdollisuuksia kunnan päätöksenteossa esimerkiksi antamalla lausuntoja, tekemällä aloitteita, keskustelemalla ja seuraamalla ikääntyvän väestön palveluita ja kokemuksia. Tammelan vanhusneuvosto järjestää myös ikääntynyttä väestöä aktivoivia tapahtumia.

Vammaisneuvosto edistää vammaisten henkilöiden, vammaisjärjestöjen ja viranomaisten välistä yhteistyötä sekä vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia osallistua päätöksentekoon seudun kunnissa. Vammaisneuvosto antaa lausuntoja, tekee aloitteita sekä seuraa vammaisille tarkoitettujen hyvinvointipalveluiden ja tukitoimien kehitystä ja saatavuutta kunnissa.

Osallistuvassa budjetoinnissa kuntalaiset otetaan mukaan suunnittelemaan ja päättämään kunnan varojen käytöstä. Tammelassa osallistuvaa budjetointia koskevia ehdotuksia otetaan vastaan vuosittain.

Kunnan verkkosivuilla on palautteen antamiseen kanava, jonka kautta kuntalaiset voivat antaa palautetta ja kehittämisajatuksia. Kuntalaisaloitteen (Kuntalaki 410/2015) voi tehdä kunnan kirjaimoon tai kuntalaisaloite.fi-verkkosivustolla.

Tammelassa kuntalaiset osallistuvat toiminnan ja palveluiden kehittämiseen. Kuntalaisia kuullaan monin tavoin, mm. nähtävillä olevat kaavat ja katusuunnitelmat, Lapsiystävällinen kunta -kysely sekä muut kyselyt, palautekanavat, asukastilaisuudet ja muut osallistumisen kanavat. Lisäksi esimerkiksi Tammelan koulukeskuksen suunnittelussa on kuultu oppilaiden mielipiteitä.

Äänestysaktiivisuus kunnallisvaaleissa mittaa kuntalaisten osallistumista päätöksentekoon kuntatasolla. Se ei suoraan mittaa yleistä osallisuutta, sillä osallisuus yhteiskunnassa on myös esimerkiksi ei-poliittista yhdistystoimintaa tai erilaisia joukkoharrastuksia. Poliittinen osallistuminen sekä tunne siitä, että voi vaikuttaa itseä koskevaan päätöksentekoon on kuitenkin tärkeä hyvinvoinnin osa-alue. Tammelan äänestysaktiivisuus kunnallisvaaleissa on korkeampi kuin Forssan seutukunnalla tai koko maassa keskimäärin. Tammelalaiset ovat olleet verrokkeja keskimäärin aktiivisempia äänestäjiä myös hyvinvointialue- ja eduskuntavaaleissa.

4.6 Turvallisuus

Turvallisuuden merkitys hyvinvointiin tunnustetaan yhä vahvemmin. Arjen turvallisuus ja asuin- ja elinympäristö sekä sen viihtyisyys ovat osa kuntalaisten kokemaan hyvinvointia ja luovat turvallisuuden tunnetta. Hyvinvointia edistävät toimenpiteet, kuten kunnan peruspalvelut, edistävät myös

turvallisuutta. Myös kuntalaisten osallisuus kasvattaa turvallisuutta. Hyvinvointiturvallisuus tarkoittaa työtä, jota tehdään rikoksien, häiriöiden ja onnettomuuksien ennaltaehkäisyyn. Hyvinvointiongelmiin pyritään vaikuttamaan ennen kuin ne kärjistyvät turvallisuusongelmiksi.

Indikaattorit poliisin tietoon tulleet henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset / 1000 asukasta sekä poliisin tietoon tulleet omaisuusrikokset / 1000 asukasta ovat suositeltuja vähimmäistietoja hyvinvointiraportissa. Tammela on rikosten määrässä alle koko maan ja seutukunnan keskiarvoa huolimatta pienestä kasvusta vuonna 2023. Alkoholin myyntimäärissä ei ole merkittäviä eroja viime vuosiin nähden.

Lasten ja nuorten turvallisuuden osalta huomioitavaa on, että koulukiusaamisen määrä on noussut sekä seksuaalisen häirinnän kokemukset lasten ja nuorten keskuudessa. Lisäksi 4. ja 5. luokkalaiset oppilaat raportoivat huolta pitävien aikuisten henkisen ja fyysisen väkivallan kasvusta.

5. Toimenpiteiden eteneminen

Seuraavassa tarkastellaan asetettujen tavoitteiden ja toimenpiteiden etenemistä. Hyvinvointisuunnitelmassa asetettiin useita tavoitteita, laajasti eri toimialat huomioiden. Tavoitteet ja toimenpiteet on jaettu neljään eri osa-alueeseen:

- Kaikkien asukkaiden osallisuuden, yhteisöllisyyden ja terveyden edistäminen
- Lasten, nuorten ja lapsiperheiden terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen
- Aikuisten ja työikäisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen
- Eläkeläisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen.

5.1 Hyvinvointisuunnitelman tavoitteiden ja toimenpiteiden toteutuminen

Hyvinvointisuunnitelmassa asetetut toimenpiteet ovat toteutuneet usealla osa-alueella. Keskeneräisinä toimenpiteinä (taulukko 3) on verkkosivujen uudistus, kokoontumispaikkojen lisääminen, päätösten ennakoarvioinnin kehittäminen, hyvinvoinnin edistämistyön sisällyttäminen uusien työntekijöiden perehdytykseen, liikuntaneuvonnan kehittäminen, teemapäivien ja -viikkojen vuosikello, kansalliset dialogit, nuorisopassin käyttöönotto ja Tammelan nuorten omat kotisivut.

Taulukko 3. Hyvinvointisuunnitelmassa asetetut toimenpiteet, jotka keskeneräisiä kaudella 2023 sekä suunnitelmat toimenpiteiden toteuttamiseen.

Keskeneräinen toimenpide	Suunnitelma
Uusien asukkaiden muistaminen	Hyvinvointityöryhmä lähtee kehittämään uusien asukkaiden muistamista.
Verkkosivujen kehittäminen	Verkkosivu-uudistus tulossa 2025.
Kokoontumispaikkojen lisääminen	Alustavia suunnitelmia löytyy Rantapuiston kehittämiseksi.
Päätösten ennakoarvioinnin kehittäminen	Lapsivaikutusten arvioinnin kehittäminen on aloitettu alueellisessa LYK-koordinaatioryhmässä.
Hyvinvoinnin edistämistyön sisällyttäminen uusien työntekijöiden perehdytykseen	Kehittäminen 2024–2025.
Viihtyvyyttä ja hyvinvointia lisäävää ympäristöä ylläpidetään ja hoidetaan.	Rantapuiston ympäristön kehittämisestä tehty suunnitelmat. Kiertäviä nopeusnäyttöjä ollut 2023. Osallistuvan budjetoinnin myötä Manttaalin rantaa kehitetään. Kaukjärven rantaan, liikuntapuistoon, polkumainen kävelyreitti ja laavu 2023.
Liikuntaneuvonnan kehittäminen	TulSote-hankkeen ja kuntien edustajien kanssa viety eteenpäin yhtenäisen liikuntaneuvonnan palvelupolun kehittämistä Kanta-Hämeessä, kunnassa ei toistaiseksi omaa liikuntaneuvojaa.
Teemapäivien ja -viikkojen vuosikello	Vuosikelloa kehitetään hyvinvointityöryhmässä.
Kansalliset dialogit	Kansalliset dialogit-keskustelu vuonna 2023 peruuntunut vähäisen osallistujamäärän vuoksi, järjestetään uudestaan vuonna 2024, Erätauko-menetelmä käytössä kouluilla dialogin käymiseen.
Nykytila.fi-sivuston hyödyntäminen varhaiskasvatuksessa ja ravitsemuspalveluissa.	Kehittäminen 2024–2025.
Nuorisopassin käyttöönotto	Käyttöönotosta luovuttu.
Tammelan nuorten omat kotisivut	Kotisivujen työstäminen aloitettu, nuoriso itse luo sivuston.

Tiedottamiseen liittyvä merkittävä uudistus on Tammelan verkkosivujen kehittäminen, joka on suunnitteilla vuodelle 2025. Verkkosivujen uudistus tarjoaa myös mahdollisuuden kuntalaisten osallisuuden kanavien kehittämiseen kunnan kotisivuilla. Uusien asukkaiden muistamisen kehittäminen on kesken, mutta vuonna 2023 syntyneitä lapsia perheineen huomioitiin kevään 2024 aikana järjestetyssä tilaisuudessa. Kunnan hyvinvointityöryhmä kehittää uusien asukkaiden muistamista. Hyvinvointisuunnitelmaan kirjattu LounaPlussan hankerahoituksen haku matkailu- ja järjestöyhteistyön kehittämiseen jäi toteuttamatta 2023. Yhteistyöstä järjestöjen ja yhdistysten kanssa

jatkossa tekee vuoden 2023 aikana aloittanut kunnan elinvoimakoordinaattori, joten hankerahoituksen hakeminen asian järjestämiseksi ei enää ajankohtaista.

Kunnassa on käytössä lapsivaikutusten arviointi ja yritysvaikutusten arviointi. Suunnitelmaan kirjattu hyvinvointivaikutusten ennakoarvioinnin kehittäminen on kesken. Lapsivaikutusten arviointia kehitetään vuonna 2024 maakunnallisesti lapsiystävällinen kunta -koordinaatitiimissä. Maakunnallista kehittämistä tehdään myös liikuntaneuvonnan palvelupolun luomiseksi. Kunnan omaa liikuntaneuvojaa ei Tammelassa ole.

Kansalliset dialogit-keskustelu on yhteiskunnallisen keskustelun muoto. Tammelassa Kansalliset dialogit-keskustelu peruuntui vuonna 2023 osallistujia määrän vuoksi, mutta järjestettiin vuoden 2024 keväällä ja suunnitelmia on tilaisuuksien järjestämisestä myös jatkossa. Tammelan teemapäivien ja -viikkojen vuosikello sekä hyvinvoinnin edistämistyön sisällyttäminen uusien työntekijöiden perehdytykseen ovat kehityksessä.

Nuorisopassin käyttöönotto suunniteltiin syksyille 2023. Nuorisopassi tarkoittaa nuorille puhelimeen ladattavaa sovellusta, jonka kautta esimerkiksi nuorisotoimi pystyisi välittämään tietoa nuorille. Nuorisopassin käyttöönotosta luovuttiin, sillä sen tarjoamien hyötyjen arvioitiin olevan niukat kustannuksiin nähden ja nuorten saaminen mukaan käyttäjiksi nähtiin haasteellisena. Nuorten tavoittamisen kanaviksi nykyiset vaihtoehdot koettiin riittäviksi. Tammelan nuorten kotisivujen luominen on kehitysvaiheessa, verkkosivukokonaisuutta toteuttavat nuoret itse.

Seuraavassa on yhteenveto kaikista hyvinvointisuunnitelmaan kirjatusta tavoitteista ja toimenpiteistä sekä niiden etenemisestä. Taulukon viimeisessä sarakkeessa on korostettuina toimet, jotka ovat tämän raportin ilmestyessä keskeneräisiä.

Taulukko 4. Hyvinvointisuunnitelman mukaisten tavoitteiden ja toimenpiteiden arviointi.

Kaikkien asukkaiden, osallisuuden, yhteisöllisuuden ja terveyden edistäminen

TAVOITE	TOIMENPIDE	VASTUUTAHO	ARVIOINTI
Uusien asukkaiden muistaminen	Tervetulokahvit elokuussa	Hyvinvointityöryhmät, johtoryhmä, kaikki toimialat, järjestöt, seurat	Uusien asukkaiden muistaminen ei ole toteutunut.
	-Muistaminen/lahja		31.12.23 Tammelan 600 juhlavuoden päätöstilaisuus Tammelan kunnantalolla.

	-infoa palveluista -järjestöt/seurat kertovat toiminnastaan		v. 2023 syntyneille juhla järjestetään cafe Tammelassa, jolloin muistamisten jako 16.5.24.
Tiedottamisen lisääminen	Tammelassa tapahtuu – julkaisu kaksi kertaa vuodessa: Järjestöjen/seurojen tuleva toiminta. Kunnan ja yritysten palvelut	Luottamushenkilöt, kulttuuripalvelut, kaikki toimialat, järjestöt, seurat, yritykset	Tammelassa tapahtuu -yrittäjien julkaisu kerran vuodessa
	Nettisivujen kehittäminen palvelemaan paremmin asukkaita	Kulttuuri- ja viestintäkoordinaattori	Verkkosivujen kilpailutus ja uudistus 2025.
Asukkaat löytävät mielekästä yhdessä tekemistä	Kannustetaan keräämään harrastusryhmä kasaan, jolloin saa tilan edullisesti/ilmaiseksi käyttöönsä. Ryhmistä ilmoittaminen ja tiedottaminen kotisivuilla	Sivistystoimi	Kotisivuilla ja sosiaalisessa mediassa tiedotettu ryhmistä. Jatkuneet ryhmät 2023: Matalan kynnyksen Äijäryhmä, sähly ja lentopallo. Matalan kynnyksen luontoliikuntaryhmä naisille päättynyt.
			Aikuisten lukupiiri kirjastolla alkanut.
Matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja lisätään ja käyttöä monipuolistetaan	Asukkaat voivat kokoontua vapaasti ja järjestää toimintaa	Luottamushenkilöt, Tekninen toimi, Sivistystoimi	Rantapuistoon alustavia suunnitelmia tehty, tavoitteena, että lähivuosina päästäisi aloittamaan työt. Esteettömyys huomioitu suunnitelmissa.
	Järjestöille paikka kokoontua ja järjestää vertaistukiryhmiä		Kirjaston Hilla-tila varattavissa järjestöjen käyttöön, Liikuntapuiston toimisto/ kahvio varattavissa, Kunnantalon kokoustilat tammelalaisille järjestöille maksuttomia, Mantaalilla maksullinen järjestöjen tila. Jatkokehitykseen: sähköinen varauskalenteri verkkosivu-uudistuksen myötä.

Kulttuurihyvinvoinnin edistäminen	Terveyttä ja hyvinvointia edistävä taide- ja kulttuuri-toiminta on kaikkien kunta-laisten saatavilla ja se on kiinteä osa kunnassa tehtävää hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyötä	Luottamushenkilöt, Kulttuuripalvelut, Hyvinvointikoordinaattori, kulttuuri- ja viestintäkoordinaattori	Vuoden 2023 kulttuuritoimintakerptomuksessa on toteutetut tapahtumat, juhluvuoden tapahtumat olleet kaikki ilmaisia, Kaikukortti käytössä kunnassa.
Olemme järjestöystävällinen kunta	Tehdään paikallisten järjestöjen toimintaa näkyvämmäksi sosiaalisessa mediassa ja Tammessa tapahtuu julkaisussa	Kulttuuri- ja viestintäkoordinaattori	Julkaisuja tehty.
	Varmistetaan järjestöjen edustus kunnan työryhmissä (mm. hyte ja lyk).	Hyvinvointikoordinaattori	Edustus kunnantyöryhmissä toteutuu ainakin osittain, edustusta kutsuttu mukaan.
	Selvitetään järjestö/mat-kailu koordinoitoinnoinnin järjestämistä, hankerahoituksen selvittely	Vapaa-aikasih- teeri, Hyvinvointi- koordinaattori	LounaPlussan haku keväällä 2023 ei toteutunut. Tammelan kunnan elinvoimakoordinaattori aloittanut 2023: järjestöjen ja matkailun koordinoituvastuu jatkossa.
Hyvinvointijoh- tamisen kehittä- minen	Päätösten vaikutuksia arvioidaan etukäteen: •Päätösten vaikutusten ennakoarvioinnin käyttöönotto. •Ohjeistuksen laatiminen ja kouluttautuminen päätösten hyvinvointivaikutusten ennakoarviointiin	Valtuusto, hallitus, lautakunnat, kaikki toimialat, hyvinvointityöryhmät, hyvinvointikoordinaattori	Ennakoarvioinnin käyttö kunnan toiminnassa (Sotkanet ind. 468 =100 vuonna 2022 ja 2023.). Lapsivaikutusten arviointi olemassa, yritysvaikutusten arviointi olemassa. Hyvinvointivaikutusten ennakoarvioinnin laatimista ei aloitettu. LAVA työkalua kehitetään 2024 alueellisesti Lapsiystävällinen kunta -koordinaatioryhmässä.
	Johtoryhmälle ja valtuustolle raportoidaan vuosittain asukkaiden hyvinvoinnista ja terveydestä	Hyvinvointityöryhmät	TEA-viisari 2023: kuntajohto: seuranta ja tarveanalyysi
		Hyvinvointikoordinaattori	Hyvinvointiraportti tehdään vuosittain

Viihtyisä ja terveyttä edistävä ympäristö	Hyvinvoinnin edistäminen (hyvinvointityön perusasiat tavoitteet, suunnitelmat, rakenteet) osana uusien työntekijöiden perehdytystä	Hyvinvointikoordinaattori, Henkilöstöpäällikkö	Toteutunut: ei
	Kevyenliikenteen väylien (kävelyn ja pyöräilyn pääreitti) ja liikuntapaikkojen kunto pidetään riittävänä kaikkina vuoden aikoina, jotta ne mahdollistavat liikumisen turvallisesti ja esteettömästi	Tekninen toimi, liikuntapalvelut	Kevyenliikenteenväylien aeraus ja hiekoitus normaalisti. Kevyen liikenteen reitin suunnitelma Portaan tien varteen tehty, odottaa rahoitusta. Papinsillantieltä Riihivalkaman koululle kevyen liikenteen reitti suunniteltu, odottaa rahoitusta. Vt2 alikulkuun kevyelle liikenteelle tehty suunnitelmia (Eerikkilän yhdistäminen Torronsuolle).
	Viihtyvyyttä ja hyvinvointia lisäävää ympäristöä ylläpidetään ja hoidetaan	Tekninen toimi, liikuntapalvelut	Rantapuiston ympäristön kehittämiseksi tehty suunnitelmat. Kiertäviä nopeusnäyttöjä ollut 2023. Osallistuvan budjetoinnin myötä Manttaalin rantaa kehitetään. Kaukjärven rantaan, liikuntapuistoon polkumainen kävelyreitti ja laavu 2023.
Tuetaan asukkaita ottamaan vastuuta hyvinvoinnistaan ja kavennetaan terveysteroja	Hyvinvointiviikko: Eri toimijat kunnassa järjestävät hyvinvointiteemalla toimintaa Tammelassa	Hyvinvointityöryhmät, järjestöt, yritykset, FSHKY	Järjestetty kyllä 19.–27.8.2022. Ei toteutunut 2023, koska juhluvuonna runsaasti muita tapahtumia.
	Hyvinvointikortti. Kannustetaan asukkaita tekemään tekoja hyvinvointinsa eteen	Hyvinvointikoordinaattori	Hyvinvointikorttisuorituksia ja arvontaan osallistuneita ollut jonkin verran. Toiminta jatkuu.
	Elintapaohjauksen/-neuvonnan kehittäminen	Hyvinvointityöryhmät, Järjestö,	TuSote-hankkeen ja kuntien edustajien kanssa viety eteenpäin yhteisen liikuntaneuvonnan palvelupolun muotoutumista koko Kanta-

		Hyvinvointikoordinaattori, Hyvinvointialue	Hämeen alueelle. Kunnan omaa liikuntaneuvojaa ei Tammelassa.
			Elintapaohjauksen osuus hyvinvointialueen verkkosivuilla ja elintapamuutoksen hoitopolku toteutuneet.
			Elintapaohjausta saatavilla Oma Hämeessä vuodesta 2024.
	Tietoisuus hyvinvoinnista: Tiedottaminen monipuolisesti ja tehokkaasti. Toteutetaan hyvinvoinnin edistämiseen liittyviä tapahtumia, luentoja, sekä kampanjoita yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Vuosikellon luominen helpottamaan yhteistyötä.	Hyvinvointikoordinaattori	Julkaisut ja tiedottaminen hyvinvointikyselystä.
			Ehkäisevän päihdetyön julkaisut ja tiedottaminen.
		Kaikki toimialat	Teemapäivien ja -viikkojen vuosikello.
			Juhlavuoden 2023 tapahtumat kulttuuritoimintakertomuksessa.
			Hyvinvointiviikko - ollut 2022.
			Perhelauantai ollut Manttaalilla.
Muita toimenpiteitä asukkaiden osallisuuden ja yhteisöllisyyden lisäämiseen	Olemme mukana yhtenä Kansallisten dialogien vakiojärjestäjänä	Kirjasto, nuorisotoimi, Hyvinvointikoordinaattori	Kansalliset dialogit -keskusteluja järjestetty 2023, peruuntuneet osallistujamäärän niukkuuden vuoksi. Kansalliset dialogit -keskusteluja tulossa jälleen 2024.

Lasten, nuorten ja lapsiperheiden terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen

Lasten ja nuorten harrastamisen ja	Selvitetään Suomen harrastemalliin hakemista	Sivistystoimi	Tammela mukana harrastamisen Suomen mallissa.
	Harrastemessut	Sivistystoimi, Seurat, Yhdistykset, Koulut	Järjestetty 19.8.2023.

harrastustoiminnan lisääminen	Liikuntapassikampanjan jatkaminen 1.–2. luokkaisille. Luokka-asteen laajentaminen	Liikuntapalvelut	Liikuntapassikampanjaa jatkettu 1.–2. luokkalaisilla. Osallistujamäärä: 51,7 %
	Kysyntää vastaavat nuoriso- ja liikuntapalvelut (LYK- ja hyvinvointikyselyt)	Nuoriso- ja liikuntapalvelut	Kuvaus toiminnasta: tanssikerho, RC-kerho, simulaattoriklubi, pelikerho, mopopaja alkanut 2023.
			Nuorisopassin käyttöönotosta luovuttu.
			<p>Kaikkiin edellisiin: Koulu-terveyskysely 2023:</p> <p>Harrastaa jotain vähintään kerran viikossa, 8.–9.lk: v.2023 90,5 %</p> <p>Harrastaa jotain vähintään yhtenä päivänä viikossa, 4.–5.lk: v. 2023: 88,4 %</p>
Lasten ja nuorten psyykkisen pahoinvoinnin ehkäiseminen ja vähentäminen	Kehitetään yhdessä nuorten ja muiden toimijoiden kanssa keinoja mielenterveyden vahvistamiseen.	Nuorisopalvelut, Sivistystoimi	Nuorisotoimi tehnyt kiusaamisen vastaista työtä yhteistyössä kiusaamisen ehkäisyn hanketyöntekijän kanssa.
	Lasten ja nuorten parissa toimivien ammattilaisten mielenterveysosaamisen lisääminen (koulutukset).	Sivistystoimi	Koulutusten ja koulutusten käyneiden määrä: Nuorisotoimi: 11 koulutuskertaa. Mm. ESAVI:n Harrastamisen Suomen mallin ja Mieli ry:n ”Harrastuksilla mielen hyvinvointia –ohjaajakoulutukset”.
			Nuorten Friends-ohjelman ohjaajakoulutus.
Lasten ja nuorten palvelupolun kirkastaminen.		Hyvinvointialuekunta-yhdyspinta	Kuvaus tehdyistä toimista: Hyvinvointialuekunta-yhdyspinoilla valmistelussa alueellinen palvelutarjotin. Hyvinvointialue- tasoinen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma

			valmistelussa. Vuonna 2023 Tammelan kunta aloitti kokeilun, jossa kunnan nuorille tarjotaan maksuttomasti lyhytterapiaa.
	Nuorten omat kotisivut, jossa tietoa palveluista.	Nuorisopalvelut	Kotisivut (tammelannuoret.fi): keskeneräiset
			Kaikkiin edellisiin: Kouluterveyskysely 2023:
			ahdistuneisuus / kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus 8. ja 9.lk: 2021 20,0 %, 2023 23,4 %
			koulu-uupumus: 4. ja 5.lk 2021 10,6 % ja 2023 24,1 % , 8.lk ja 9.lk oppilaista 2021 21,5 %, 2023 18,8 %
			mielialaan liittyvät ongelmat / väh. 2vko kestänyt masennusoireilu 8. ja 9.lk: 2021 24,8 %, 2023 20,7 %
Lasten ja nuorten hyvä ravitsemus ja ruokasuhde	Tammitarhan päiväkotiin varhaiskasvatuksen Makuuakkoset- diplomi.	Ravitsemuspalvelut, Tammitarhan päiväkoti	Tunnustus haettu ja saatu Tammitarhan päiväkodille ja Portaan päiväkodille haetaan keväällä 2024.
	Riihivalkaman koululle Kouluruokadiplomi	Ravitsemuspalvelut, Riihivalkaman koulu	Tunnustus haettu ja saatu Riihivalkaman ja Teuron koululle, Portaan koululle haetaan 2024.
	Hyödynnetään toimintojen suunnittelussa, toiminnassa ja seurannassa Nykytila.fi sivustoa varhaiskasvatuksessa, päivähoitossa ja ravitsemuspalveluissa.	Hyvinvointikoordinaattori, Ravitsemuspalvelut, varhaiskasvatus, koulut	Hyödynnetty: ei. Kehittäminen 2024–2025.

Kiusaamisen vähentäminen ja ehkäisy	Tammelan kunnan esi- ja perusopetuksen suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi kiusaamiselta, häirinnältä ja väkivallalta	Koulut, Oppilashuolto, Varhaiskasvatus	Tammelan esi- ja perusopetuksen suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi kiusaamiselta, häirinnältä ja väkivallalta voimassa.
			Koulukiusaaminen / Koulukiusattuna väh.1x/vko 4.ja 5.lk: 2021: 11,7 %, 2023 10,3 %,
			Häirintä / Kokenut seksuaalista kommentointia, ehdottelua, viestittelyä tai kuvamateriaalin näyttämistä vuoden aikana 4. ja 5.lk 2021 4,8 %, 2023 17,2 % . Kokenut seksuaalista häirintää koulussa 8.lk ja 9.lk: 2021 2,5 %, 2023 4,2 %
			Väkivallalta / henkisen ja fyysisen väkivallan kokeminen aikuisilta lisääntynyt 4.ja 5.lk oppilailta (henkinen: 14, 6% ->31,0 %, fyysinen 11,0 % -> 21,8 %). Laskenut 8. ja 9.lk oppilailta.
			Kiusaamisen ehkäisyyn hanketyöntekijä Tammelan kouluilla lukuvuonna 2023–2024.
Lasten ja nuorten fyysisen ja henkisen aktiivisuuden edistäminen	Forssan seudun terveystuennasuunnitelma	Useita tahoja	Terveystuennasuunnitelman mittarit
	Tammelan kulttuurikasvatussuunnitelma	Kulttuuripalvelut, Koulut, kirjasto	Kouluissa ja varhaiskasvatuksessa toteutetaan kulttuurikasvatussuunnitelmaa ja kulttuuriperintökasvatussuunnitelmaa, suunnitelmat tehty 2022.

Ehkäisevä päihdetyö (lapset ja nuoret)	Forssan seudun ehkäisevän päihdetyön verkoston EHKÄPÄ-suunnitelma	Forssan seudun ehkäisevän päihdetyön verkosto, Hyvinvointikoordinaattori	EHKÄPÄ-suunnitelman mittarit. Pakka-toiminta käynnissä seudullisesti ja maakunnallisesti.
Lasten ja nuorten osallisuus ja äänen kuuleminen sekä haavoittuvassa asemassa olevien lasten tunnistaminen.	Lapsiystävällinen kunta -toimintasuunnitelma	Lapsiystävällinen kunta -työryhmä	Lapsiystävällinen kunta -toimintasuunnitelman mittarit. Lapsiparlamentti toiminnassa. Lasten osallisuus huomioitu kaikissa LYK-toimintasuunnitelman mittareissa, jos mahdollista. Erätaukokeskustelut nuorten kanssa.

Aikuisten, työikäisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen

Työllistymisen tukeminen (vuoteen 2023 saakka, jolloin kuntouttava työtoiminta siirtyy hyvinvointialueen vastuulle)	Jatketaan mielekkään toiminnan ja tuen tarjoamista työttömille työllistymistä varten. Toimitaan aktiivisesti työllisyyden hoidossa kehittäen uusia toimintamalleja ja osallistutaan työllisyyttä parantaviin ohjelmiin ja hankkeisiin.	INTRO-työpaja, elinvoimakoordinaattori	Työpajan toiminta, toiminnassa mukana olevien määrä, työttömät 6,5 % työvoimasta, nuorisotyöttömät 7,8 %. Työttömien työllistäminen kierrätyskeskuksella, pitkäaikaistyöttömien kuntouttavan työtoiminnan vieminen kylille. Elinvoimakoordinaattori toimii yritys-työllisyysrajapinnassa. Suomen kielen opetuksen järjestäminen.
Työikäisten terveysliikunnan edistäminen	Forssan seudun terveystoimintasuunnitelma	Useita tahoja	Terveystoimintasuunnitelman mittarit
Ehkäisevä päihdetyö (aikuiset)	Forssan seudun ehkäisevän päihdetyön verkoston suunnitelma	Forssan seudun ehkäisevän päihdetyön verkosto, hyvinvointikoordinaattori	EHKÄPÄ-suunnitelman mittarit. Pakka toiminta käynnissä seudullisesti ja maakunnallisesti.

Eläkeläisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen

Edistetään it-senäistä pärjäämistä. Lisätään kohtaamista ja vuorovaikutusta sekä ehkäistään yksinäisyyttä.	Seudullisen yhteistyön kehittäminen julkisen liikenteen osalta	Sivistystoimenjohtaja	Tammela-Humppila-välillä kulkeva joukkoliikenne ollut kehityksen alla. Peliittapirssi toimii kyllä.
	Vanhusneuvosto ja erilaiset seniorijärjestöt ovat mukana osallisuuden edistäjänä.	Vanhusneuvosto, seniorijärjestöt, kaikki toimialat	Kuvaus toiminnasta: vanhusneuvosto tekee tarvittaessa kannanottoja ja lausuntoja kunnan päätöksentekoon. Vanhusneuvostossa on edustettuna seniorijärjestöjä.
	Toimintaa Tammelan ikääntyneille -projekti. Kunta tiedottaa näkymämmin projektin toiminnasta.	Toimintaa Tammelan ikääntyneille-projekti, hyvinvointikoordinaattori	Projekti näkyy kunnan verkkosivuilla ja projektista useita päivityksiä sosiaalisessa mediassa, sekä artikkeleja Forssan lehdessä.
Päihteiden ja (lääkkeiden) väärinkäytön vähentäminen	Forssan seudun ehkäisevän päihdetyön verkoston toimintasuunnitelma	Forssan seudun ehkäisevän päihdetyön verkosto, hyvinvointikoordinaattori	EHKÄPÄ-suunnitelman mittarit. Pakka-toiminta käynnissä seudullisesti ja maakunnallisesti.
Eläkeläisten fyysisen aktiivisuuden ylläpito ja edistäminen	Forssan seudun terveystuennasuunnitelma	Useita tahoja	Terveystuennasuunnitelman mittarit

5.2 Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma Forssan seudulle 2021–2025 – Tammelan tilanneraportti 2023

Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma Forssan seudulle 2021–2025 on Lastensuojelulain (417/2007) mukainen lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämistä koskeva hyvinvointisuunnitelma. Suunnitelma hyväksyttiin Tammelan kunnanvaltuustossa 30.5.2022. Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma ohjaa lasten ja nuorten kokonaisvaltaista hyvinvointityötä sekä lastensuojelun järjestämistä ja kehittämistä kunnissa. Se sisältää seudullisia toimenpide-ehdotuksia ja kuntakohtaisesti kohdennetut toimenpiteet ja niiden eteneminen lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi kuvataan Tammelan hyvinvointisuunnitelmassa (taulukko 4). Kuntien kunnanvaltuustot ovat suunnitelman hyväksyneet ja sen toteutumista Tammelan osalta arvioidaan hyvinvointiraportissa.

Forssan seudun lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmassa asetetut tavoitteet ovat:

- Lasten ja nuorten arki on mielen hyvinvointia tukevaa
- Lasten ja nuorten arki on päihteetöntä
- Lasten ja nuorten arki on turvallista
- Edistämme yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja osallisuutta.

Suunnitelma on laadittu aikana, jolloin hyvinvointialueet eivät vielä aloittaneet toimintaansa ja kaikkia hyvinvointialueen tuomia muutoksia ei suunnitelman luomisen aikaan pystytty huomioimaan. Jatkossa Kanta-Hämeessä julkaistaan alueellinen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma, joka tarjoaa koko Kanta-Hämeen alueen kunnille suuntaviivoja kuntakohtaisiin tavoitteisiin lasten ja nuorten sekä lapsiperheiden terveydenedistämistyöhön.

5.3 Forssan seudun ennaltaehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelma 2022–2025 –Tammelan tilanneraportti 2023

Ennaltaehkäisevän päihdetyön tavoitteet ovat kuvattuna Forssan seudun ennaltaehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelmassa. Seudulliset tavoitteet vuosille 2022–2025 ovat:

- Ehkäisevää työtä tehdään kaikissa kunnan toimissa
- Ehkäisevä päihdetyö ja pelihaittojen ehkäisy toteutuu verkostoyhteistyönä
- Alaikäisten päihdemyönteisyyden ja päihdekokeilujen väheneminen ja aloitusiän nostaminen
- Työikäisten ja ikäihmisten päihde- ja pelihaittojen väheneminen

- Päihde-, mielenterveys- ja pelihaittakysymyksistä on saatavilla tietoa helposti ja riittävästi
- Ammatillaiset tunnistavat päihteisiin, mielenterveyteen ja ongelmapelaamiseen liittyviä riskejä ja haittoja ja osaavat tukea asiakasta varhaisessa vaiheessa.

Paikallinen alkoholityö toimintamalli (Pakka) ohjaa osaltaan tehtävää päihdetyötä sekä seutukunnallisesti että maakunnan tasolla. Tarjontatyöryhmä kokoontuu sekä seudullisesti että maakunnallisesti. Tammelan seudulla ehkäisevän päihdetyön yhteishenkilö on hyvinvointikoordinaattori. Kunnanhallituksen valtuuttama Forssan seudun ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöverkosto koordinoi Tammelassa toteutettavaa ennaltaehkäisevää päihdetyötä. Kunnan laaja hyvinvointityöryhmä on kunnan toimeenpaneva monialainen ryhmä yhdessä Forssan seudun ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöverkoston kanssa.

Päihdetilannekysely toteutetaan neljän vuoden välein, seuraavaksi 2024. Päihdetilannekyselyn ja kouluterveyskyselyn tuloksia hyödynnetään hyvinvointisuunnitelman laatimisessa, kuten myös päihdetilannetta kuvaavia Sotkanet-indikaattoreita. Ennaltaehkäisevää päihdetyötä toteutetaan yhteistyössä Tammelan koulujen sekä nuorisotyöntekijöiden kanssa sekä muiden kunnan toimijoiden kanssa. Tietoa päihdetyöstä jaetaan kuntalaisille verkossa ja kouluilla tapahtuvan toiminnan kautta. Kouluilla on vuosittain järjestettyjä päihdekasvatustunteja sekä syksyllä 2023 ensimmäisen kerran Sepäse-päivä, joka on 8.luokkalaisille suunnattu toiminnallinen teemapäivä, jossa käsitellään päihkeitä, seksuaalisuutta arvoja ja asenteita.

Tammelan osalta Kouluterveyskyselyssä huolestuttavaa kehitystä vuoden 2023 tuloksissa tapahtui päihteiden saatavuuden heppoudessa sekä tupakkatuotteiden (ml. sähkösavukkeet ja nikotiinipussit) kokeilujen alkamisessa aiempaa nuorempana.

6. OSA IV Yhteenveto ja johtopäätökset

Kuntalaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen työ on pitkäjänteistä ja vaatii monialaista yhteistyötä eri ammattialojen, yhteistyökumppaneiden sekä kuntalaisten kanssa. Jatkossa kunnan laajan hyvinvointikertomuksen ja -suunnitelman rinnalle tulee Tammelan palveluiden toiminnallinen tasa-arvo-, yhdenvertaisuus- ja osallisuussuunnitelma, johon osallisuuden edistämisen tavoitteet asetetaan jatkossa hyvinvointisuunnitelman sijasta. Lasten ja nuorten seudullinen hyvinvointisuunnitelma korvautuu hyvinvointialueen tasoisella suunnitelmalla, jossa asetetaan linjauksia koko maakunnan tasolla. Hyvinvointialueen tasoinen hyvinvointisuunnitelma toimii myös yhteisiä linjauksia tarjoavana suunnitelmana alueen kunnille.

Tammelan kunnan hyvinvointisuunnitelmassa 2021–2025 asetettiin laaja-alaisesti tavoitteita tuleville vuosille. Tavoitteiden perustana toimi ajantasainen indikaattori- ja tilastotieto sekä kuntalaiskysely. Toimenpiteet ovat monilta osin pystytty toteuttamaan ja keskeneräisien toimenpiteiden edistämiseksi on tehty suunnitelmia. HYTE-kertoimen ja TEAviisarin tuloksissa huomiota herättää kulttuurihyvinvoinnin edistäminen ja kulttuuriin osallistumisen kynnyksen madaltaminen, minkä toteuttaminen vaatii jatkossa kehittämistä kunnassa.

Lasten ja nuorten hyvinvointia koskevaa indikaattoritietoa on saatavilla runsaasti. Lasten ja nuorten osalta ilahduttavaa on, että suurin osa tammelalaisista lapsista harrastaa jotakin vähintään kerran viikossa. Lisäksi osallistumisaste kunnan varhaiskasvatukseen on suuri. Päihteiden sekä häirintä- ja väkivaltakokemusten osalta nähtiin taas huolestuttavaa kehitystä. Huolta pitävien aikuisten toteuttamaa väkivaltaa näkyi aiempia vuosia enemmän alakoululaisten keskuudessa ja erityisesti tyttöjen häirintäkokemukset sekä henkisen jaksamisen ongelmat näkyivät kouluterveyskyselyn tuloksissa kaikenikäisillä. Koko maan tasolla nähtäviä kehityssuuntia on oppimisen tuen tarpeen kasvaminen ja vanhempien sosioekonomisen aseman vaikuttaminen lapsen koulumenestykseen entistä enemmän.

Ylipainon ja liikkumattomuuden kasvu ja mielenterveyteen liittyvien haasteiden kasvu näyttäytyvät tammelalaisissa lapsissa. Aikuisväestön osalta ei ole kuntakohtaista tietoa saatavilla, mutta kansallinen trendi on samansuuntainen myös aikuisväestön osalta, ylipainon ja liikkumattomuuden kasvu vaikuttaa terveydentilaan.

Työikäisten ja ikäihmisten osalta kuntakohtaista indikaattoritietoa hyvinvoinnista on saatavilla niukasti. Terve Suomi-raportissa käsitellään koko Suomen väestötasolla aikuisväestön terveydentilaa. Koko väestön tasolla nuorten aikuisten ja työikäisten ryhmässä muistin ja keskittymisen ongelmat ovat yleistyneet. Näiden ongelmien taustalta löytyy usein kuormitusta työssä, mielenterveyden ongelmia sekä unihäiriöitä. Tammelan aikuisväestön terveydentilaa kuvaava sairastavuusindeksi on pysynyt maltillisena.

Syntyvyyden lasku näkyy niin valtakunnallisella tasolla kuin Tammelassa. Vuoden 2023 aikana syntyneiden lasten määrä oli ennätysellisen matala. Tämä vaikuttaa jatkossa paitsi huoltosuhteeseen, myös perusopetukseen ja varhaiskasvatukseen. Väestörakenteen ikääntymisen myötä fyysisen toimintakyvyn ongelmista kärsivien määrä tulee nousemaan jatkossa, minkä vuoksi kaiken ikäisten ihmisten fyysisen toimintakyvyn ja liikkumisen tukemiseen tulee panostaa ennaltaehkäisevästi.

Kuntalaisten hyvinvoinnin ja terveyden näkökulmasta yksi merkittävimpiä muutoksia vuonna 2023 oli siirtyminen hyvinvointialueisiin. Tammelalaisten osalta huomattava tekijä on vuoden 2024 keväällä valmistunut Kanta-Hämeen hyvinvointialueen palveluverkkoselvitys ja siihen liittyvä Tammelan terveysaseman toiminnan päätyminen. Jatkossa lähin terveydenhuollon kiinteä palvelupiste

tulee sijaitsemaan Forssassa. Tiedossa ei ole vielä, miten kuntalaisten lähelle tuotavia terveystal-
veluita jatkossa hyvinvointialueella kehitetään, ja miten lähipalveluiden karsiminen vaikuttaa esi-
merkiksi sairastavuuteen, terveyseroihin ja palveluiden saatavuuteen, mikä näyttäytyy kunnan hy-
vinvoinnin ja terveyden edistämistyössä huomioon otavana asiana.

Raportin käsittely toimielimissä

Vuosittainen hyvinvointiraportti käsitellään ensin kunnan johtoryhmässä, minkä jälkeen se siirtyy
kunnanhallituksen ja -valtuuston käsittelyyn.

Tammelan hyvinvointityöryhmä

Raportti on laadittu yhteistyössä kunnan poikkihallinnollisen laajan hyvinvointityöryhmän kanssa.
Laajaan hyvinvointityöryhmään on kutsuttu edustus nuorisovaltuustosta, vammaisneuvostosta,
vanhusneuvostosta sekä seurakunnasta.

Lähteet

Kuntalaki 410/2015. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410>>.

Kuntaliitto. Indikaattorien tulkinta. <<https://slideplayer.fi/slide/12670013/>>.

Kuntaliitto 2019. Väestöennuste 2019–2040: Väestökato on voimakkainta pienissä kunnissa. <<https://www.kuntaliitto.fi/ajankohtaista/2019/vaestoennuste-2019-2040-vaestokato-voimakkainta-pienissa-kunnissa>>.

Lastensuojelulaki 417/2017. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>>.

Nuorisolaki 1285/2016. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285>>.

Sitra 2023. Mitä pitää silmällä vuonna 2024? <<https://www.sitra.fi/artikkelit/mita-pitaa-silmalla-vuonna-2024/>>.

Terveystieteiden tutkimuskeskus. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>>.

Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet. <<https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/index>>.

THL 2024a. HYTE-kerroin- kannustin kunnille. <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/hyvinvointijohtaminen-kunnassa/hyte-kerroin-kannustin-kunnille#Mik%C3%A4_HYTE-kerroin_on?>>.

THL 2024b. Osallisuustyön johtaminen ja osallisuusohjelman teko. <<https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/osallisuustyon-johtaminen-ja-osallisuusohjelman-teko>>.

Tilastokeskus. Väestön tunnusluvut. <https://pxdata.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vaerak/?tablelist=true>.